

הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל

דו"ח תקופתי: יוני 2014

במצ"ח לא נחושה

כשלים שיטתיים בחקירת אלימות חיילים כלפי עצורים

הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל

דו"ח תקופתי: יוני 2014

במצ"ח לא נחושה

כשלים שיטתיים בחקירת אלימות חיילים כלפי עצורים

הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל
דו"ח תקופתי: יוני 2014
במצ"ח לא נחוושה
נשלים שיטתיים בחקירת אלימות חיילים כלפי עצורים

מחקר וכתביבה: עו"ד אביאל לינדר
 עריכה לשונית: מימי ברעם
 עיצוב גרפי: סטודיו לתקשורת חזותית רמי וג'קי
 צילום כריכה קדמית: בכר עבד אלחק
 צילום כריכה אחורית: www.palestinesolidarityproject.org

תודה לכל מי שהעירו ותרמו לפרסום זה:
 עו"ד מייסא אירשיד וד"ר ישי מנוחין.

פעילות הוועד מתאפשרת הודות לתרומות של קרנות ושל שוחרי הוועד בארץ ובעולם.

- Cordaid – The Netherlands
- Dignity – Denmark
- European Commission
- Human Rights and International Humanitarian Law Secretariat
- Human Right Foundation of Turkey – Turkey
- Kvinna till Kvinna – Sweden
- SIVMO – The Netherlands
- The pooled funds of the Swiss Agency for Development Cooperation (SCD), the Royal Danish Representative Office to the PA, the Swedish International Development Cooperation (SIDA) and the Netherlands Representative Office to the PA channeled through the NGO Development Center (NDC)
- The Sigrid Rausing Trust – United Kingdom
- United Nations Development Programme
- United Nations Voluntary Fund for Victims of Torture

הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל (ע"ר)

ת.ד. 4634 ירושלים 9104601

טל: 02-6429825

פקס: 02-643284

E-mail: pcati@stoptorture.org.il

www.stoptorture.org.il

4	הקדמה: "שלטון החוק" ומנגנוני בדיקת תלונות
7	1. מבוא
8	2. חקירה
8	א. סחבת בהליך החקירה
15	ב. איכות חקירה ירודה
17	ג. כישלון באיתור האירועים ושמות המעורבים בהם
18	ד. היעדר יציאה לזירת הפשע
18	ה. היעדר ליווי למתלונן בעת גביית עדותו
21	ו. התנהלות פוגענית במהלך החקירה
22	ז. היעדר מתורגמנים במצ"ח
22	ח. היעדר יחס מיוחד אל עצורים קטינים
24	ט. היעדר עדכון בדבר הליך החקירה
26	3. תוצאות החקירה
27	א. תגובות לאקוניות נטולות הנמקה
27	ב. סגירת תיקים על בסיס תמוה
28	ג. סחבת בקבלת חומרי החקירה
29	ד. תיעוד רפואי לקוי בתיק המעצר
32	4. אלימות חיילים כלפי עצורים בראי המשפט
32	א. אמנות ומשפט בינלאומי
35	ב. משפט ישראלי
39	5. סיכום והמלצות

הקדמה: "שלטון החוק" ומנגנוני בדיקת תלונות

ישי מנוחין

של דיכוי, בלי שוויון בפני החוק וללא השתתפות בתהליכי קבלת ההחלטות החברתיות, מבלי לפגוע גם בצביונה הדמוקרטי של החברה הכובשת. פרקטיקות של כיבוש מתמשך והולך ומהותו של "שלטון החוק", סותרות אחת את השנייה.

אולם, כיוון שתדמיתה הדמוקרטית של חברה עומדת בבסיס הלגיטימיות הלאומית והבינלאומית שלה, משאבים רבים מוקדשים לשימורה. כאשר תדמיתה הדמוקרטית של חברה כלשהי נפגמת בשל הכיבוש וההתנחלויות מזה שנות דור, התדמית של מושג הציות ל"שלטון החוק" מקבלת משקל רב הן במרחב הציבורי הלאומי והן במרחב הבינלאומי. משטר הכיבוש קיים אבל הוא מתנהל לכאורה באורח חוקי. לכן, גם רשויות ביטחוניות, שרואות בשמירה על התנאים והמגבלות שנקבעו בחוק מכשול למילוי משימותיהן, ושאינן רואות עצמן מחויבות תמיד לצייט לחוק, משקיעות משאבים רבים לא רק בהסוואת אי-ציות לחוק אלא גם בבניית תדמית של ציות לכאורה ל"שלטון החוק".

בצד ציות (סלקטיבי בעליל) להחלטות בתי המשפט, אחד הכלים המרכזיים בשמירת תדמית של ציות ל"שלטון החוק" הוא הקמת מנגנוני בדיקה לתלונות על הפרות חוק של כוחות הביטחון. לכל אחד מכוחות הביטחון יש מנגנון בדיקת תלונות משלו: לשב"כ יש מחלקה לבירור תלונות נחקרים (מבט"ן), למשטרה יש מחלקה לחקירת שוטרים (מח"ש), לשירות בתי הסוהר יש יחידה ארצית לחקירת סוהרים (יאח"ס) ולצבא יש משטרה צבאית

אחת הדרכים שבהן חברה שומרת על צביונה הדמוקרטי היא הדבקות ב"שלטון החוק" - כל החלטה או פעילות שלהן משמעות חברתית אמורות להתנהל בהתאם לחוקי אותה חברה. בעבר פסק נשיא בית המשפט העליון בדימוס, השופט מאיר שמגר (1984), ש"ביטויו העיקרי של שלטון החוק הוא בכך שהוא אינו שלטונם של אנשים - לפי החלטותיהם, שיקוליהם ומאוייהם הבלתי מוגבלים - אלא בכך שהוא נשען על הוראותיהן של נורמות יציבות, השוות לכול ואשר מחייבות את הכול במידה שווה"¹. "שלטון החוק", כמערכת כוללת של היתרים ואיסורים, אמור לכוון הן את מעשינו והן את אופן פעילותן של הרשויות הציבוריות באורח יומיומי. אנו, האזרחים, אמורים לציית לחוק, כי "החוק הוא אינטרס עליון של כל חברה, ותנאי לקיומה"², כפי שקבע היועץ המשפטי לממשלה לשעבר והשופט העליון בדימוס יצחק זמיר. כך אמורות לנהוג גם הרשויות הציבוריות.

"שלטון החוק" מנסה לכלול במסגרת חוקית אחת את הראוי והאסור הן בישראל והן בשטחים הפלסטיניים - שבהם חיים אזרחים תחת תנאים של כיבוש יותר מ-47 שנים - ומנסה לכלול מספר מסגרות חוקיות במסגרת כוללת. בלתי אפשרי לקיים כיבוש, כלומר: להחזיק אוכלוסייה כבושה במשטר

1 "ע"ב 2/84 - ניימן נ' יושב ראש ועדת הבחירות המרכזית לכנסת האחת-עשרה", פסקי דין (ט) 225.

2 זמיר יצחק, פלדמן אביגדור (1985), "גבול הציות בשטחים", מופיע אצל - מנוחין ישי (עורך) על דמוקרטיה וציות, תנועת "יש גבול" וספרי סימן קריאה, עמ' 112.

חוקרת (מצ"ח). לכאורה, לכל בעל הרשאה להפעיל כוח ויכולת אכיפה יש מנגנון האמור לוודא שהוא פועל בהתאם ל"שלטון החוק" ולהמליץ להעמיד לדין כל חוקר, שוטר, סוהר או חייל הפועלים בניגוד לחוק. לכאורה ולא למעשה.

בחינה, למשל, של אופני פעולת המבט"ן, מגלה שמאז 2001 הוגשו יותר מ-800 תלונות על עיינויים בעת חקירות שב"כ ואפילו חקירה פלילית אחת לא נפתחה.³ לגבי אופני פעולת מצ"ח, דו"ח שהוציא "יש דין" מגלה ש"רק שלושה אחוזים וחצי מהתלונות שמתקבלות במשטרה הצבאית החוקרת ובפרקליטות הצבאית בדבר עבירות פליליות שביצעו לכאורה חיילים באזרחים פלסטינים וברכושם בגדה המערבית, מתורגמים לכתבי אישום".⁴ בדו"ח שפרסמנו בחודש יוני 2008, נבחנו 90 עדויות של עצירים פלסטינים בין יוני 2006 לאוקטובר 2007. מצאנו ש"כל התלונות שהוגשו מאז אוגוסט 2006 - למעט אחת - עדיין פתוחות בעת כתיבת הדו"ח, ללא החלטה על העמדה לדין או אפילו על סגירת התיק".⁵

כך גם מגלה הדו"ח שלפניכם, הבוחן את אופני בדיקת 133 התלונות שהועד הגיש למצ"ח בגין מקרי אלימות של חיילים כלפי עצורים בשטח חים הפלסטיניים הכבושים, בין השנים 2007 עד 2013 - "רק שתיים מהן הבשילו לכתב אישום נגד חייל, בעבירת תקיפה" - פחות משני אחוזים. אף שהנתונים הסטטיסטיים לגבי מח"ש אינם גלויים, מצטטת סמדר בן נתן (2011: 36) את יו"ר ועדת אור, השופט בדימוס תיאודור אור, שטען ש"ככלל, המחלקה לחקירות שוטרים לא גבתה ראיות ביחס לאירועים שבהם נהרגו אזרחים, לא אספה ממצאים בשטח ולא ניסתה, סמוך להתרחשות האירועים, לאתר מי היו השוטרים המעורבים בהם".⁶ גם הערעורים שהועד הגיש בשנים האחרונות מלמדים כי בשנים האחרונות מח"ש "הצטיינה" בסגירת עשרות תיקים נגד שוטרים מבלי שביצעה פעולות מינימליות של חקירה.

נתוני דו"חות וערעורים אלו מלמדים שמנגנוני בדיקת התלונות בכלל, ומצ"ח - נשוא דו"ח זה - בפרט, נועדו לכסות על הפרות חוק שיטתיות. כמנגנוני בדיקה הם מציגים תדמית של ציות לחוק, אך בפועל הם מכסים בשיטתיות על הפרות חוק של כוחות הביטחון השונים - כל כוח ומנגנון כיוסוי ומחיקת התלונות שלו. לכאורה, כאשר דבר

בישראל, עמ' 30.

6 בן נתן סמדר (2011: 36), הנאשמים 2 - הכשלים והמחדלים של היועץ המשפטי לממשלה בחקירת אירועי אוקטובר 2000, "עדאלה" - המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל.

3 לפירוט בנוגע לאופני הבדיקה של תלונות נגד חוקרי שב"כ, ראו פרטים למשל אצל בלאס אירית ואחרים (דצמבר 2009), מתחת לכל ביקורת - היעדר חקירה וענישה של עינויים והתעללות בחקירות שב"כ, או מרטינו ורלה פדרסן קוני ובלאס אירית (ינואר 2012), עדיין מתחת לכל ביקורת, הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל.

4 יבנה ליאור (2011), חקירה לכאורה - כישולן חקירת חשדות לעבירות של חיילים נגד פלסטינים, יש דין, עמ' 6.

5 הופשטטר נעם (יוני 2008), בלתי חוקי בעליל - התעללות חיילים בעצירים פלסטינים, הוועד הציבורי נגד עינויים

פליליות וכתבי אישום כנגד אלה שהתלוננו נגדם, כיוון שפעלו בניגוד לחוק, אלא שיש להם אף תעוֹ־ דת הכשר משפטית. התלונה נבדקה על ידי מנגנון רשמי, בתהליך "הלבנה" מתוחכם, והם נחשבים ל"חפים מאשמה". פעולת "מנגנון הבדיקה" המ־ כשיר כמעט כל חטא, עוון ופשע ברמה האישית של החוקר, השוטר, הקצין או החייל, מאפשרת למעשה גם "להלבין" את הכיבוש, ליצור תדמית של כוחות ביטחון המצייתים לחוק. תדמית שקרית זו של "שלטון החוק" מקבלת משקל רב במרחב הציבורי הלאומי והבינלאומי.

רע קורה, יש כתובת להגשת תלונה, יש מנגנון לבדיקתה ויש תהליך שיכול להעניק סעד משפ־ טי לקורבנות כוחות הביטחון. אולם למעשה, יש כתובת, מנגנון ותהליך של כיסוי והענקת תדמית חוקית כוזבת של שמירה על "שלטון חוק" על ידי כוחות הביטחון, ומנגנון שיטתי של מניעת סעד משפטי מקורבנות.

ואף יותר מכך, מראית עין של חקירת תלונות מעניקה לפרטים ולכוחות שפועלים בניגוד לחוק, חותמת של הכשר משפטי. בדיקותיהם, דו"חותיהם, המלצותיהם ותמיכתם של מנגנוני בדיקת תלונות אלה מביאים לכך, שלא רק שאין כמעט חקירות

"אין ניתן לעבור לסדר היום על דבר ניצול שררה על-ידי חיילי צה"ל כלפי חסרי ישע, תוך תקיפתם באורח קשה. המדובר בהכאה ובהשפלה, ללא כל עילה. כתם שחור של איסור מופיע על המעשים בהם כשל המשיב. אין להשלים עם התנהגות חיילים כעדת משולחים חסרי רסן. מעשי ההכאה וההשפלה, שננקטו כלפי התושבים המקומיים, מטילים כתם על דמות הצבא ועל דמות חייליו."

בית הדין הצבאי לערעורים (2002)

חשוב להדגיש כאן כי אלימות זו, הן בגילויה הפיזיים והן בגילויה המילוליים, פועלת במלוא עוזה כיום בשטחים. מאות התלונות שמגיעות לוועד בשנים האחרונות משקפות מציאות עגומה ביותר של איזוק מכאיב במתכוון, מכות ובעיטות תוך שימוש באֵלָה או בקת הרובה, וכן קללות וגידופים כלפי העצור וכלפי בני משפחתו ונביא דתו. ניכר שחיילי צה"ל חשים עצמם רשאים לזלזל בכבוד העצור הפלסטיני ולפגוע בשלמות גופו באין מעצור, גם בהיותו כבול וחסר ישע.

"יש להדגיש את החשיבות שבעידוד מתלוננים להגיש תלונתם", קובע בית המשפט העליון באחד מפסקי דינו.⁷ אמנם באותו מקרה היה מדובר בעֶ־בירת מין, אך נקל להבין כי קביעה זו תקפה גם לגבי עבירות אלימות ותקיפה. והנה, מתוך לפחות 133 תלונות שהגיש הוועד הציבורי נגד עיניים בישראל (להלן - "הוועד") בגין מקרי אלימות של חיילים כלפי עצורים בשטחים הפלסטיניים הכבושים, בשנים 2007-2013, רק שתיים מהן הבשילו לכתב אישום נגד חייל, בעבירת תקיפה.

7 הגוף המופקד בצבא על חקירת תלונות בנושאים אלה הוא המשטרה הצבאית החוקרת (מצ"ח). למצ"ח אין בסיסים בשטחים, ורוב רובם של החוקרים אינם דוברי ערבית. במקרים לא מעטים חקירת המתלונן בגין תלונתו אינה אלא שידול גס מצד החוקרים שיזנח את תלונתו כליל. כמו כן, וזהו אחד ממוקדיו העיקריים של דו"ח זה - החקירה נסחבת על פני זמן רב של שנים, ובתוך כך מאבדת ממשמעותה. כל אלה ועוד יודגמו להלן בְּדו"ח, הנסמך על עשרות תיקים אשר טופלו בוועד.

נכון לכתבת שורות אלה, תחילת 2014, 27% מהתלונות עדיין תלויות ועומדות במשרדי הפרקליטות הצבאית, חלקן בטיפול כבר יותר משש שנים, וטרם גובשו בהן מסקנות החקירה. 73% מהתלונות נסגרו, רובן בהחלטת הפרקליטות הצבאית ומעטות בשל התייאשות הלקוח לאחר שנים של טיפול שלרוב אינו מניב כתב אישום. סיכויי הגשת כתב אישום עומדים על 1.5%, וזהו בהחלט נתון סטטיסטי מטריד.

התייחסות מיוחדת תינתן לאורך הדו"ח למסקנות הדו"ח השני של הוועדה הציבורית בראשות השופט יעקב טירקל, שהוקמה לבדיקת אירוע המשט לר־צועת עזה מיום 31.5.10. דו"ח שני זה, שהתפרסם בפברואר 2013, הוקדש לנושא הבדיקה והחקירה בישראל של תלונות וטענות בדבר הפרות של דיני הלחימה על פי המשפט הבינלאומי. נציגי הוועד העידו בפני הוועדה בנושא זה, וכמה מהמלצותיהם זכו לבוא לידי ביטוי במסקנות דו"ח הוועדה עצמו.

דו"ח זה סוקר כשלים וליקויים שיטתיים בחקירת מקרי אלימות של חיילים כלפי עצורים, רובם ככולם פלסטינים, בשטחים הפלסטיניים הכבושים. מטרתו להראות כיצד רשויות הצבא נשענות על דפוסים פגועים לה שגויים ופסולים בכל הנוגע לחובתן לחקור מקרי אלימות ולמצות את הדין עם האחראים להם.

אף על פי שהאלימות עצמה כלפי העצורים אינה עומדת במוקד דו"ח זה, אלא רק טיב החקירה לגביה,

7 רע"פ 1881/11 - פלוני נ' מדינת ישראל, פורסם במאגר "נבו".

כמו כן המשפט הבינלאומי ההומניטארי מטיל חובה עצמאית לחקור מקרי התעללות מצד הכוח הכובש, כפי שנראה בהמשך.

יובהר שעצם החובה לחקור אינה סוף פסוק. על החקירה להיות אמיתית, יעילה, מתנהלת תוך זמן סביר ובמהירות ראויה. חקירה שנמשכת חודשים ושנים פוגעת מטבע הדברים בסיכויי ההעמדה לדין ובראיות הנדרשות לניהול משפט פלילי, דבר שאף עלול להביא לסגירת התיק ללא כל הצדקה.

מה שקורה בפועל הוא, שחייל החשוד במעשה אלימות נגד עצורים חסרי ישע ממשיך למלא את תפקידו בשטח בזמן שהתלונה מתבררת. זמן חקירה ארוך, כאשר החייל החשוד בא במגע עם אוכלוסייה אזרחית לרבות עצורים במשמו־רת בתדירות גבוהה, מעלה את הסכנה באורח משמעותי וחושף את האזרחים לסכנה ממשית, שמה מדובר בחייל עם דפוס התנהגותי אלים או שפועל ממניעים חשודים. על כן, הנוסחה לפיה חקירה נמשכת הרבה זמן כאשר החייל ממשיך במילוי תפקידו, מרחיבה באופן משמעותי את מעגל הקורבנות ולא מגלה אחריות כלפי ערך חיי האדם במשמורת ושלמות גופו.

חלופה הזמן ממועד העבירה יכול גם להשפיע על זיכרוןם של העדים ועל האפשרות לסמוך על עדויות מלאות ואמינות. במקום שבו הדין אינו ממוצה עם החשודים באופן תדיר, נפגם אמון הציבור במערכת החקירה, דבר שעומד בסתירה לאינטרס הציבורי

כשם שעצם התרחשותם של אירועים חמורים מהווה תמריץ להגשת תלונה בגינם, כך עצם הגשת התלונה מהווה תמריץ לחקירה אשר תבדוק את התלונה ביסודיות. רק כך ניתן התוקף הראוי לאיסורים המשפטיים אשר הופרו. תלונה אשר אינה זוכה לחקירה ראויה אינה אלא תלונה מזו־לזלת, קרי - זלזול שמפגינה הרשות בהפרת חוק לכאורה בשטח הנתון למרותה, כאשר מרות היא בראש ובראשונה אכיפת חוק, ולא קלות ראש נוכח הפרתו. כתוצאה מהזלזול בתלונות אמון הציבור ברשות פוחת, גוברת איבת הציבור כלפי הרשות, והסדר הציבורי מתערער. חקירה ראויה פירושה בראש ובראשונה חקירה מהירה, העושה שימוש במגוון אמצעי החקירה העומדים לרשות החוקר, ואשר גם במסגרתה מכובדות זכויות המתלונן השונות. להלן ייסקר כמה רחוקה מצ"ח מעמידה בדרישות יסודיות אלה.

א. סחבת בהליך החקירה

החובה לחקור בשיטת המשפט בישראל נשענת בין השאר על סעיף 59 לחוק סדר הדין פלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982, שמחייב את המשטרה לפתוח בחקירה כשיש חשד לביצוע עבירה. כאשר מדובר בעבירות מסוג פשע מדובר בחובה מוחלטת. דרך היקש ניתן להחיל כלל זה על המערכת הצבאית, מכוח עקרון אחידות האינטרסים בין הרשויות. כאשר בבסיס השיטה עומד רציונל ההרתעה, הסדר הציבורי ומניעת עבריינות וקורבנות כאחד, לרבות שמירה על אזרחים מוגנים בשטחים שבשליטת המדינה או תחת פיקוחה.

בהקמת מנגנון חקירה עצמאי שעשוי לחנך ולה-
רתיע את כוחות הביטחון ולדרבנם לחוס על חי-
אדם הנמצאים במשמורת.

יש לתת את הדעת בהקשר זה גם לתחולתו המו-
גבלת של חוק השיפוט הצבאי על חיילי מילואים.
לפי סעיף 6 לחוק זה, תחולת החוק פוקעת לאחר
שחדל החשוד להיות חייל (סדיר או מילואים), במ-
קרה שבו תוך 180 ימים מהיום שחדל להיות חייל
לא הוגש נגדו כתב אישום, ולגבי עבירה שעונשה
מאסר שנתיים או עבירה שאינה צבאית שהיא פשע
- שנה. התמהמהות בהליך החקירה עלולה לפיכך
גם לפגוע בסיכויים למצות את הדין עם האחראים
למעשי האלימות.

ראוי לצטט כאן מתוך מסקנות דו"ח טירקל (פברואר
2013) שקבע כי חקירה אפקטיבית חייבת להתנהל
במהירות. בעמ' 117 לדו"ח נאמר:

**"עקרון המהירות מכתוב שחקירה תיפתח
במהירות האפשרית, וכי היא תמשיך ללא עיי-
כובים בלתי סבירים, הקומאנטר⁶ של סעיף 146
לאמנת ז'נבה הרביעית קובע כי כאשר מדינות
מתמודדות עם הפרות רציניות, עליהן לפעול
במהירות המרבית כדי להבטיח שמבצע העבירה
ייעצר ויובא למשפט במהירות הראויה... זמן הוא
גורם מרכזי ביכולת לאסוף ולשמר ראיות... איסוף
ראיות במהירות הראויה משלים, אפוא, את עקרון
האפקטיביות והיסודיות. בנוסף, בביצוע חקירה
במסגרת זמן סביר יש כדי לתרום לתחושה כי
החוק נאכף והצדק נעשה."**

בהתאם לכך ממליצה הוועדה בהמשך כי:

**"על הפצ"ר, בתיאום עם היועץ המשפטי
למשלה, לקבוע את משך הזמן המרבי שבין
ההחלטה לפתוח בחקירה לבין החלטה לנקוט
צעדים משפטיים או משמעתיים או לסגור את
התיק."**

יצוין בהקשר זה כי עשרה חודשים לניהול חקירה
נחשבים לזמן "בלתי סביר", כפי שהכריעה הוועדה
נגד עינויים של האו"ם בעניין **Encarnación
Blanco Abad v. Spain**¹⁰.

9 ואילו בישראל, מתוך 133 תלונות שהגיש הוועד
החל בשנת 2007 ועד שנת 2013, בגין עינויים
ויחס אכזרי ובלתי אנושי ומשפיל של חיילים
בעת ביצוע המעצר, כאשר ברוב המכריע של
המקרים האלימות בוצעה לאחר המעצר כשה-
עצור כבול ועיניו מכוסות, חלפו במוצע יותר
משנתיים טרם קבלת מסקנות החקירה, אם בכלל.
הנתונים מראים כי לפרקליטות הצבאית לוקח
פרק זמן של 30 חודשים בממוצע, דהיינו שנתיים
וחצי, החל במועד הגשת התלונה ועד למסירת
הודעה למתלונן או לבאי כוחו אודות סגירת/
גניזת תיק החקירה. נדגים כעת תופעה חמורה
זו בכמה מקרים:

9 דו"ח שני - ועדת טירקל - הבדיקה והחקירה בישראל
של תלונות וטענות בדבר הפרות של דיני הלחימה על פי
המשפט הבינלאומי, פורסם בפברואר 2013 (להלן - "ועדת
טירקל"), עמ' 355.

10 שם, פסקה 8.7.

8 קומאנטר הוא הערת השלמה משפטית.

את עקב נעלו על ראש העצור ואף משכו בשערור־תיו. התלונה מטעם הוועד הוגשה ביום 22.6.06. הוועד שלח תזכורת בעניין יותר משנה לאחר מכן, ביום 19.12.07, ותזכורת נוספת ביום 30.4.08. התובע הצבאי השיב ביום 20.8.08 שהתיק עודנו בטיפול. ביום 17.2.10 נשלחה תזכורת נוספת. ביום 6.3.12 נשלחה מטעם הפרקליטות הצבאית הודעה כי התיק נשלח להשלמת חקירה במצ"ח וטרם התקבל החומר במשרדם. כך, למעלה משבע שנים (!) נסחבת לה חקירה כה חיונית.

מ"ג, אדם שנעצר בבית הוריו שבחברון ביום 9.11.09 בשעה 02:00 לפנות בוקר על ידי כוח צבאי. אחד החיילים אזק את ידיו מאחורי גבו באזיקונים מפלסטיק וכיסה את עיניו. אותו חייל ביקש את תעודת הזהות של המתלונן - אף על פי שהוא הציג אותה קודם לכן לחייל אחר שהזדהה בשם "קפטן טארק" - והתחיל לחפש אותה על גופו, ומשלא מצא אותה הוא החל לצעוק והכה את המתלונן על הראש והכתף באמצעות הרו־בה שלו. לאחר מכן, שני חיילים תפסו את מ"ג בזרועותיו ומשכו אותו עד לרכב הצבאי שחנה ליד הבית. אחד החיילים שהיו ברכב חיזק רבות את קשר הברד על עיני מ"ג, אשר הרגיש, לדבריו, לחץ מאוד כבד על העיניים. במהלך הנסיעה ברכב הצבאי החיילים התייחסו אל מ"ג באופן אלים. החיילים הכו את מ"ג בראשו ובגבו. ואחד החיילים נהג להכניס את אצבעותיו בעיני מ"ג וללחוץ עד שנגרמו לו שריטות בעיניים. נוסף לכך, החיילים הפעילו מוזיקה ברכב והחלו להכות את מ"ג בברוטאליות בגבו ובראשו לפי קצב

ביום 12.8.10 התלונן הוועד בפני הפרקליטות הצבאית על מקרה אלימות שהופעלה מצד חיילים כלפי עצור בשם א"ס.¹¹ א"ס העיד כי נעצר בשעת ליל בביתו והובל החוצה תוך כדי איזוק ידיו בצורה מכאיבה ביותר. במהלך הובלתו בג'יפ להתנחלות אריאל, הוא הוכה בידי חייל שישב לידו לאורך כל הדרך באגרופים ובבעיטות על ראשו ועל רגליו. משהגיעו לאריאל, אולץ א"ס לעמוד ובכל פעם שניסה להתיישב מפאת עייפותו היו החיילים מעמידים אותו בחזרה. כל הנתונים הללו הובאו בפירוט בתלונת הוועד מאותו תאריך, ושנתיים לאחר מכן, ביום 6.3.12, הודיעה הפרקליטות הצבאית לוועד כי הורתה במקרה זה על חקירת מצ"ח ו"חומר החקירה טרם התקבל במשרדנו". ברור כי שנתיים אינן פרק זמן סביר כלל ועיקר לניהול חקירה במקרה שכזה, וכי גישה עניינית יותר עם יתר רצון לחשוף את האמת ולהביא את האחראים לדין הייתה מובילה להשלמת החקירה מזמן.

מקרה נוסף של סחבת בחקירה הוא זה של ז"ז. עצור זה התלונן על כך שבעת מעצרו ביום 4.4.06 הוא הוחזק באיזוק מכאיב מאחורי גבו משך זמן ממושך, וגם הועמד בגשם ובקור בין חצי שעה לשעה טרם הוכנס למרפאה. לאחר מכן שוב הועמד כרבע שעה בחוץ, ואז הוכנס לחדר, שבו התעמרו בו חיילים: השליכו שדכן על גופו, וחייל אחד הניח

11 מפאת שמירה על שלום הקורבנות, שמותיהם מובאים בדו"ח בראשי תיבות. השמות המלאים שמורים במשרדי הוועד.

א"ש, עצור שהתלונן על כך שהחיילים שעצרו אותו, ביום 15.6.06, שיסו בו כלב שהיה איתם, ושנשך אותו ברגלו, בעוד ידיו אזוקות מאחורי גבו. ביום 30.8.06 הוגשה על ידי הוועד תלונה מפורטת לפרקליט פיקוד מרכז, אך שום מענה ענייני לא התקבל כאן משך שנים, עד אשר, לאחר תזכורת ששלח הוועד בנושא, התקבלה הודעה לאקונית מטעם הפרקליטות הצבאית לפיה "תיק החקירה נסגר ביום 10.9.09" (מבלי שאף צוינה סיבת הסגירה), קרי - יותר משלוש שנים לאחר האירוע.¹²

11

יוסיף ויעיד על התופעה מקרהו של ח"מ, פעיל ישראלי בהפגנות כנגד גדר ההפרדה, אשר נעצר ביום 31.7.09 בסמוך לכפרים מעסרה ואום סלמונה שבנפת בית לחם, במהלך הפגנה. מטר מחה כנגד חיילים שהחלו לדחוף מפגינים עם רוביהם, ובשלב מסוים פלט לעברם בלהט הרגע את המילה "חארות". הדבר הוביל לתפיסתו על ידי 3-4 חיילים וללקיחתו לאזור הג'יפים הצבאיים, שם, בנסתר מראותם של מפגינים וצלמים, הטיחו את ראשו פעמיים בדלת האחורית של אחד הג'יפים. בבדיקה רפואית שנערכה לו מאוחר יותר באותו היום, אובחן אצלו "חתך מתחת לגבה ימין". זה היה הבסיס לתלונה שהגיש בשמו הוועד נגד עינניים בישראל ביום 17.8.09, ונפתחה בעניין חקירת מצ"ח. לאחר יותר משלוש

- המוזיקה. לעתים השכיבו אותו על רצפת הרכב, והתחילו לקפוץ עליו ולתקוף אותו בצוותא. עו"ד נביל דכואר מהוועד, שגבה ממ"ג את עדותו, העיד שגם ביום גביית התצהיר, שלושה שבועות לאחר החקירה, הוא הבחין בנקל בשריטות ובצלקות במצחו של מ"ג'. יתרה מזו, החיילים לא הפסיקו לאורך כל הנסיעה לקלל את מ"ג', את אחותו ואת אמו קללות קשות וגסות, כל זאת בהיותו כפות ומכוסה עיניים. לאחר כחצי שעה, הרכב עצר והחיילים דרשו ממ"ג' לרדת, אך הוא לא היה מסוגל לקום מרוב כאב. לכן החיילים משכו אותו מחוץ לרכב, וחייל אחד שפך עליו מים, הושיב אותו על כיסא והסיר את הכיסוי מעיניו. החיילים הובילו את מ"ג' לתוך חדר ושם הוא ביקש לשתות מים. חייל הביא לו כוס, אך כשהתכונן מ"ג' לשתות ממנה הוא נדהם לגלות שהנוזל בכוס הוא שתן ולא מים. לכן הוא סירב לשתות והחיילים שעמדו שם התחילו לצחוק בלעג. כל המסכת העובדתית הקשה הזו הובאה בפירוט בתלונה שהגיש הוועד בשמו של מ"ג' ביום 21.1.10. כחודש לאחר מכן נמסר מטעם הפרקליטות הצבאית לעניינים מבצעיים כי הפרקליטה הצבאית לעניינים מבצעיים הורתה על חקירת מצ"ח בעניין. חלפו חודשים רבים ללא כל אות שהתקבל מטעם מצ"ח או מטעם הפרקליטות, חרף כמה תזכורות ששלח הוועד בנושא. ביום 6.3.12, **שלוש שנים מאז המקרה**, התקבל עדכון מהפרקליטות הצבאית לפיו "התיק נשלח להשלמת חקירה במצ"ח. חומר החקירה טרם נתקבל בידינו".

12 לפרטים נוספים אודות אופני שימוש בכלבים ראו בלתי חוקי בעליל - התעללות חיילים בעצירים פלסטינים, דו"ח תקופתי של הוועד מיוני 2008, עמ' 12-14.

לעתים רשויות הצבא נתלות בעובדה שמתקיים הליך שיפוטי נפרד בעניינו של קורבן האלימות כאמתלה להשהיית הטיפול בתלונתו על אותה אלימות. כך, לדוגמה, במקרהו של מ"א, אשר נעצר על ידי חיילים ביום 2.9.10 בסביבות השעה 22:00 בלילה, במהלך חודש הרמדאן, במחסום ארעי בדרכו לבית לחם. חיילים כבלו את ידיו מאחורי גבו באזיקוני פלסטיק מהודקים, דבר שגרם לו כאב עד כדי איבוד תחושה, ועיניו כוסו בפלגלית. אחרי נסיעה ארוכה, כולל עצירות, הגיע למחנה "עציון" בשעות הבוקר המוקדמות. בקשותיו להתפלל ולגשת לשירותים או לקבל מים ואוכל על מנת להתכונן לצום נענו בסירוב. חיילים הרביצו, בעטו והכו אותו ותקפו אותו מילולית. בעודו ב"עציון", לאחר שהוכנס לתא מעצר בו שהה לבד, שני חיילים נכנסו לתא והכו אותו באגרופים במשך כעשרים דקות. לאחר מכן הותקף על ידי סוהרים, אשר חבטו את ראשו והצמידו את גופו לקיר. גם בחקירתו בבית המעצר "קישון" השתמשו חוקרי שב"כ בעינויים ו/או התעללות כלפיו, ותלונה בעניין הוגשה ליועמ"ש לפתיחת חקירה פלילית. ביום 29.12.10 הוגשה מטעמו של מ"א תלונה בגין אלימות החיילים שהופעלה נגדו במעצרו. תזכורת לתלונה נשלחה ביום 10.3.11. בתגובה של סא"ל רונן הירש מהפרקליטות הצבאית, מיום 13.3.11, הוא ציין כי מאחר שעניין העותר עדיין מתנהל בבית המשפט הצבאי ביהודה, הוחלט להמתין עד תומו בטרם תתקבל החלטה לטיפול בתלונה. תזכורת קולקטיבית נשלחה, בין היתר

- שנים, ביום 11.4.13, התקבלה במשרדי הוועד הודעה מטעם הפרקליטות הצבאית לעניינים מבצעיים כי בתיק הנדון "המליצה סגנית הפ"קליט לעניינים מבצעיים על קיומו של הליך נזיפה פיקודית בעניינו של חייל אשר סטר למרשך במהלך האירוע". דומה כי רק חקירה איטית ומרושלת, אשר נסחבת שנים מעבר לפרק זמן סביר, יכולה להוליד מסקנה מעוותת שכזו, לפיה חתך מתחת לגבה הוא תוצאה של "סטי"רה", והסיבה הנראית מסתברת יותר בנסיבות העניין - הטחת הראש בדלת ג"פ, זוכה לעונש מגוחך בקלותו כנזיפה פיקודית, שלוש שנים לאחר האירוע, כשקרוב לוודאי שהחייל העבריין ממילא השתחרר מהשירות הצבאי.

- מקרה יוצא מן הכלל של יעילות חקירתית, המעיד על הכלל של רפיסות חקירתית, הוא זה של ההשתוללות האלימה מצד סא"ל שלום אייזנר כלפי משתתפי מסע האופניים, שנערך ביום 14.4.12 תחת חסות ארגוני החברה האזרחית הפלסטינית. סרטון המתעד את האלימות ומראה בבירור כיצד סא"ל אייזנר חובט בחוזקה בקת רובהו בפעילים שלא עוללו דבר, הופץ בן-רגע באינטרנט ובכלי התקשורת, וגם זכה לתהודה מרשימה בציבור, והוא ככל הנראה הסיבה לכך שבמקרה זה נפתחה חקירת מצ"ח בהקדם (בעקבות תלונת הוועד בשם הקורבנות וליווי צמוד של הוועד גם לאחר הגשת כתב האישום). ואף הושלמה תוך פרק זמן סביר, ללמדך כי כשמצ"ח רוצה להתנהל ביעילות היא יכולה בהחלט לעשות כן.

שמוגבלת התחולה הפלילית על מעשי חיילים לפי חוק השיפוט הצבאי, המפקיע עצמו, כאמור, מתחולה על החייל אם עברו 180 יום מעת שחרורו מבלי שהוגש נגדו כתב אישום.

לפיכך נראה כי יש משנה דחיפות בחקירת החייל האלים מאשר בחקירת השוטר האלים, גם לנוכח הלכת עליוואת (או לתקן את חוק השיפוט הצבאי בהתאם לדין הבינלאומי שאינו מאפשר התיישנות בעבירת עינויים). שנית, הלכת עליוואת עניינה הוא באלימות בחקירה לצורך גביית הודאות, בו בזמן שעניינו כאן הוא באלימות במעצר, דבר היכול להתברר במקביל ובמנותק מן ההליך המשפטי בנוגע לחשדות כלפי המתלונן. כך גם יינתן הביטוי הנאות לכך שאלימות במעצר היא פסולה, היא החשד כלפי העצור אשר היא.

יצוין כי קבוצה בולטת של מקרים שהחקירה בעניינם נסחבת במיוחד, היא מקרי ההתעללות בעצורים במהלך מבצע "עופרת יצוקה". על אף שחלפו יותר מחמש שנים מאז המבצע הוא, עדיין לא התקבלה תשובה בדבר מסקנות החקירה בעניין התלונות השונות, ומחדל חמור זה עודדנו נמשך.

• לדוגמה, מקרהו של ח"ע. עצור זה נלקח מביתו שבבית לאהיה בעזה בליל ה-3.1.09 והצטווה ללכת ברגל מרחק מסוים, כשהוא אזוק ועיניו מכוסות. תוך כדי ההליכה חיילים הכו אותו וקיללוהו. לאחר מכן, כשהוסר הכיסוי מעל עיניו, גילה שהובל יחד עם עשרות אנשים אחרים למחפורת בעומק של כארבעה מטרים וברוחב

בשם המתלונן, ביום 26.1.12. לאחר יותר משנה ורק ביום 7.2.12 התקבל מכתבו של הפרקליט הצבאי המודיע על ההחלטה לפתוח בחקירת מצ"ח. בתגובה של ב"כ המתלונן מטעם הוועד נגד עינויים מיום 16.2.12, קודמה בברכה ההחלטה לפתוח בחקירה אולם צוינה גם התרעה מפני הזמן שעבר והדחיפות שבניהול שקדני לחקירה. ביום 21.2.12 הגיבה סגן אילונה סב-טני, מהפרקליטות הצבאית, והדגישה כי העיכוב בטיפול קשור בניהול ההליכים המשפטיים נגד העותר ולא מהתנהלות הפרקליטות הצבאית. בתשובת הפרקליטות לעניינים מבצעיים מיום 6.3.12, נמסר כי "הורינו על פתיחה בחקירה מצ"ח. חומר החקירה טרם התקבל במשרדנו". על אף תגובתה הנחרצת של סגן אילונה סבטני וכעבור כשלוש שנים מיום הגשת התלונה, טרם התקבל מענה ענייני.

באותה תשובה של הפרקליטות הצבאית מיום 6.3.12, צוינה פסיקת בית המשפט העליון בעניין עליוואת¹³ לפיה, למעט מקרים חריגים, אין זה ראוי שתלונות על אלימות בגביית הודאות יתבררו בשני פורומים מקבילים - הן בבית המשפט הדן את הנאשם המתלונן והן במחלקה לחקירות שוטרים. ברם, התיימרות רשויות הצבא להישען כאן על הלכת עליוואת לוקה בשניים - ראשית, הלכת עליוואת נסבה על אלימות שוטרים, שהתחולה הפלילית על מעשיהם איננה מוגבלת בזמן כפי

13 בג"ץ 5413/03 - עליוואת נגד ראש המחלקה לחקירות שוטרים, פורסם במאגר "נבו".

של כחמישה דונמים. במחפורת זו הוחזק ח"ע במשך שלושה ימים ללא אוכל, שתייה או גישה לשירותים, למרות בקשותיו שנענו בשלילה על ידי החיילים. ח"ע ישן במחפורת תחת כיפת השמיים וסבל מקור עז במהלך שלושת הימים. לאחר מכן הועבר יחד עם עצורים אחרים במ־שאת צפופה מאוד, תוך כדי היותו אזוק ומכוסה עיניים, למחפורת אחרת בסמוך לגבול ישראל. ח"ע העביר את הלילה במחפורת זו בקור עז, ללא קבלת שמיכה או כל כיסוי אחר, וללא אוכל. גם הגישה לשירותים עדיין נמנעה ממנו. למחרת היום וסמוך לשעה תשע בבוקר, הועבר ח"ע באמצעות משאית, תוך כדי היותו אזוק ומכוסה עיניים, למחנה הצבאי "זיקים". החיילים שהורידו את העצורים דחפו אותם בגסות והושיבו אותם על חצץ. ח"ע העביר לילה נוסף תחת כיפת השמיים - בקור, בגשם וללא שמיכה - וסבל בהמשך מגילויי אלימות נוספים, הן בחקירתו על ידי אנשי השב"כ והן מצד חיילים.

ביום 1.4.09 הגיש הוועד תלונה בגין ההתעללות שעבר ח"ע לפצ"ר וליועץ המשפטי לממשלה. ביום 22.6.09 התקבל אישור קבלת הפגיייה מצד הפרקליטה לעניינים מבצעיים, ולאחר מכן חלפו חודשים ללא כל מענה ענייני. תזכורת נשלחה בעניין ביום 9.8.09, אך לשווא. ביום 26.4.10 הוועד פנה טלפונית לרועי שיש, קצין חקירות, לבירוור מצב התלונה ונענה שמצ"ח עורכים חקירה מקיפה בקשר לכל התלונות שהוגשו בשם של עצורים שנעצרו בעת המבצע בעזה. יצוין כי כשנה לאחר מכן, ושנתיים מאז המקרה, התקבל

מכתבה של הממונה על המבט"ן בפרקליטות המדינה לפיה נדחת תלונתו של ח"ע, אך ורק בדבר אלימות שהופעלה נגדו על ידי חוקרי שב"כ. האלימות שהופעלה נגדו מצד חיילים עודנה "נחקרת", יותר משנתיים מאז המקרה, כפי שמעיד מכתבה של סגנית הפרקליט לעניינים מבצעיים מיום 6.3.12, שבו היא כותבת כי "תיק החקירה במצ"ח מצוי בטיפול".

לסיום פרק זה ראוי לצטט מתוך מחקרם של ד"ר עמיחי כהן ויובל שני, "צה"ל חוקר את עצמו: חקירת חשדות להפרת דיני לחימה"¹⁴:

"אין זה סוד שחקירות בדבר הפרות של הדין הבינלאומי, בין שהן נעשות על ידי מצ"ח ובין שהן מלוות בתחקיר מבצעי, צורכות זמן יקר. לממד הזמן יש חשיבות כפולה בחקירת ההפרות. בהכרח, כל חקירה מעוכבת היא חקירה פגומה. אפשרות ניהול החקירה חודשים ושנים לאחר שהאירוע קרה פוגעת ביכולת המעשית לנהל חקירה. יתר על כן, עיכוב בחקירה פוגע פגיעה של ממש באמון הציבור בה. חקירה שהתעכבה יתר על המידה עלולה להיהפך לבלתי רלוונטית מבחינת הקורבנות... חקירות צה"ל אינן מתנהלות במהירות. היום, יותר משנתיים לאחר סיומו של מבצע עופרת יצוקה, עדיין ישנם תיקים שנתרו ללא הכרעה. תוצאה זו היא בלתי סבירה ואינה עומדת, כך נדמה, בס-

14 כהן עמיחי ושני יובל, "צה"ל חוקר את עצמו: חקירת חשדות להפרת דיני לחימה, מחקר מדיניות 93, המכון הישראלי לדמוקרטיה, דצמבר 2011, עמ' 65.

טנדרטים של מהירות ראויה – זאת אף שחלק מהעיכוב בחקירה נובע במידה לא מבוטלת מגורמים שאינם בשליטת צה"ל...

אין לנו אלא להצטרף לדברים נכוחים אלה, המ־קבלים אישׁוש עובדתי ניכר מן המקרים שנסקרו לעיל. בעיית הסחבת בהליך החקירה של אלימות חיילים בעת מעצר הינה ממשית, נרחבת, וזועקת לפתרון.

ב. איכות חקירה ירודה

החקירה של יחידת מצ"ח היא חקירה פלילית שמטרתה חשיפת האמת. בכך חלות עליה אמות המידה של חקירה פלילית סבירה. ככל שהעבירה חמורה וקשה יותר יידרש הגוף החוקר לעמוד בסטנדרט גבוה יותר על מנת לקיים את חובתו לחקור. לכל הפחות על הגוף החוקר לאסוף את כל הנתונים הרלוונטיים, להיות יוזם ופעלתן, למצות כיווני חקירה ולבצע איסוף מקיף של הראיות הרלוונטיות.

חקירה פלילית עשויה לחקור כמה שיותר עדים בסמוך למועד האירוע. על הגוף החוקר, בין היתר, לערוך מסדר זיהוי, לאתר את כל המעורבים באירוע, לעמת בין העדים השונים, לבדוק רשו־מות, לבחון מצלמות וצילומים, לאתר ראיות וכיוצ"ב פעולות חקירה בסיסיות לצורך השלכת אור על האמת. יש מקרים שבהם מצ"ח נמנעת לחלוטין מנקיטת רוב הפעולות הנזכרות פה, ומבצעת בכך את מלאכתה באופן רופס, שאין בידו לחשוף את מה שבאמת אירע.

יעיד על כך המקרה של פ"א, אשר בטרם מלאו לו שמונה-עשרה נעצר, תוך שהותקף פיזית ומי־לולית, הוכה בחלקי גוף שונים, והושב בתנוחות מכאיבות ובתנאי קור בהיותו מכוסה עיניים ואזוק ובאופן הדוק ובלתי חוקי לאורך זמן ממושך. יומן החקירות הנוגע לתלונה שהוגשה מטעמו מראה כי בוצעו לא פחות משמונים פעולות חקירה בתיק, ברם - רק חמש מהן משמעותיות: גביית עדות המתלונן, בדיקת תיקו הרפואי, הזמנת דו"חות הקליטה מבית הכלא, איתור חלקי של הגדוד והכוח שעצר אותו וגביית דבריו של "פיטר סבו" מפקד האירוע. יתר "פעולות החקירה" הן ברובן שיחות טלפון שונות שיזם החוקר על מנת לגבש את הפעולות המשמעותיות יותר. על ריבוי פעולות החקירה הנבדל מאיכותן, התייחס כבר בית המשפט השלום בירושלים בת"א 7808/96 **בוטמה נ' מדינת ישראל** (פורסם במאגר "נבו") בפסק דינו מיום 1.7.98: "אכן נעשתה פעולת חקירה, אכן בוצעו בה 38 פעולות, אלא מאי, כולן היו טחינת חול, במקום לבצע מספר פעולות בסיסיות שב הקצין החוקר וביצע אותן פעולות חסרות תוחלת."

ובמקרה שלפנינו - לא נחקרו עדים פוטנציאליים, לא נערך מסדר זיהוי, לא נעשה מאמץ לאתר את כל המעורבים באירוע, לא נערך עימות בין העדים השונים, הקיצור: לא נערכה חקירה יסודית ואפקטיבית. ולאחר כל המחדלים האלה הוחלט על סגירת התיק מחמת היעדר ראיות מספיקות...

לציון גם כי פ"א חזר בחקירתו על פרטי האירוע בצלילות ובדייקנות, ולעומתו הכחשת מפקד הכוח הייתה כוללנית וגורפת, תוך שהוא חוזר ומדגיש בחקירתו כי אין הוא זוכר את פרטי המ־קרה הספציפי הזה, ורק טוען כי "מעולם למיטב ידיעתי החיילים שלי לא הרימו יד על פלשתינאי".

העדפת גרסה אחרונה זו על גרסת המתלונן ללא שום חקירת עדים נוספת איננה מתיישבת עם דרישת היסודיות שבחקירה.

במהלך החקירה עצמה, איכותה הירודה התב־טאה לעתים בהפניית שאלות בלתי רלוונטיות בעליל, כגון: "האם התחצפת לחיילים שעצרו אותך?" והרי גם אם עצור "התחצף" לכאורה, אין בכך שום היתר להכות אותו. או שאלה בלתי רלוונטיות נוספת: "האם יידיית אבנים טרם המ־עצר?" זו שאלה שנוגעת לגוף העבירה שנחשד בה העצור, ויש להפריד היטב בין החשד כלפי העצור לבין האיסור להכותו בהיותו עצור, יהא החשד כלפיו אשר יהא. שאלה שכזו אף מצבי־עה על חוסר העצמאות של הגוף החוקר, ומה שחמור מכך: היא משדרת איום סמוי למתלונן שכדאי לו לסגת מתלונתו, אחרת יסתבך. נזכור גם כי שאלה מעין זו מותר לשאול חשוד רק אחרי אזהרה כדין והבהרה בדבר זכות השתיקה שעומדת לו.

זאת ועוד, בשורה 25-26 לעדותו בפני מצ"ח, ציין פ"א שהותקף שוב במתקן כליאה עציון על ידי חיילים עם אלות. בהתכתבות דוא"ל מיום 4.5.11, בין חוקר מצ"ח לסגן מפקד חטמ"ר עציון, צוין לגבי החיילים הבאים: א"ח הוא הקולט וס"י ביצע חיפוש על העורר. באופן בלתי מוסבר אף אחד מהחיילים הידועים לא נחקר בידי מצ"ח! יתרה מכך, פ"א הודיע בתלונתו כי "קפטן תמיר" מהשב"כ נכח בעת המעצר, ולמרות זאת אנשי מצ"ח לא טרחו לגבות ממנו עדות. הוא הדין בבני משפחתו של פ"א ואנשים נוספים שנכחו בעת מעצרו: איש מהם לא תושאל על ידי מצ"ח.

מקרה נוסף של פגמים בחקירה, נוגע לחקירת האלימות הקשה שהופנתה כלפי א"א מן הכפר בית אומר, במהלך מעצרו ביום 15.3.11. ראשית, נדרשו כאן למצ"ח תשעה חודשים תמימים להת־חיל לגבות עדויות מעדים נוספים זולת המתלונן, דבר שוודאי השפיע על זיכרונום לרעה.

האיכות הירודה של החקירה כאן לא באה לידי ביטוי רק בהפרת עקרון היסודיות והאפקטי־ביות, אלא גם בהפרת עקרון המהירות: חמישה חודשים עברו מיום הגשת התלונה עד שנגבתה עדותו של פ"א, ותשעה חודשים מיום הגשת התלונה - שהם כשנתיים ממועד האירוע - עד שנגבתה עדותו של מפקד הכוח העוצר. כשנה לאחר האירוע נערכה שיחה בין חוקר מצ"ח סופיר

שנית, העדים שנחקרו על ידי מצ"ח, מתוך הפ־לוגה שביצעה את המעצר, העידו מחד גיסא

שאינם זוכרים אירוע שכזה, ומאידך גיסא הכחישו באופן גורף הפעלת אלימות כלפי עצור כלשהו. מצ"ח ביכרה לאמץ את הכחשותיהם הגורפות של החשודים בעבירה על פני גרסתו המפורטת של המתלונן, אף על פי שנמצאו לה ביסוס ותימוכין בגרסת בן דודו שנעצר יחד איתו.¹⁵

שלישית, מצ"ח נמנעה מלחקור את כל העדים הרלוונטיים באירוע ולא עשתה כל מאמץ לאתר את כלל החיילים הרלוונטיים שנטלו חלק בפעילות זו. זהות החיילים שנטלו חלק במעצר נותרה תעלומה בלתי פתירה. יתרה מכך, איש מבין קרובי משפחתו של המתלונן או אנשים נוספים שנכחו במקום בעת האירוע לא זומן למתן עדות, ואף לא נערך מסדר זיהוי.

בשל כל המחדלים האלה, הוועד הגיש כאן תלונה הן כנגד החיילים האלימים שביצעו את המעצר והן כנגד חוקרי מצ"ח הרשלניים שטיפלו בתלונה על האלימות, ובשתי התלונות הוחלט בפרק ליטות הצבאית על סגירת התיק. נכון לכתבת שורות אלה, ערר שהגיש הוועד על החלטות סגירת התיק עדיין נותר ללא החלטה.

ג. כישלון באיתור האירועים ושמות המעורבים בהם

לפחות לגבי שלושה מקרים של אלימות בעת מעצר נענה הוועד בתשובה מאת הפרקליטות

הצבאית לפיה "האירועים לא אותרו"¹⁶ והלוא אין חולק שבוצעו כאן מעצרים, ולפי תלונות העצורים הם אף לוו באלמות קשה, ועם זאת לא עולה בידי רשויות הצבא לבצע את הפעולה הקירתית הבסיסית ביותר: איתור פרטי האירועים נשוא התלונות, על תאריכיהם, מקומותיהם, וזהות בני האדם שנטלו בהם חלק. אין רשלנות חמורה מזו בביצוע חקירה, שהרי היא מאיינת את הליך החקירה כולו ממשמעותו ומסכלת מלכתחילה כל אפשרות לחשוף את האמת ולמצות את הדין עם האחראים לפשעים.

17 נראה כי תורמת לכך רשלנות מצד הכוח העוצר עצמו, שאינו טורח לתעד את פרטי האירוע כנדרש. רושם זה מקבל תימוכין מן המקרה של פ"א, למשל. שם, כעולה מחומר החקירה נודעה זהותו של הגדוד שהשתתף במבצע, וכן זהות המ"פ התגלתה, וגם זהות הקצין החתום על פקודת המעצר, אך באופן סתמי ביותר נקבע כי מאחר שמדובר בגדוד מילואים, אין רישום שמות החיילים שהשתתפו בביצוע פעילות המעצר ובכך אין אפשרות לאתר החיילים המעורבים. יתרה מכך, בשיחה של חוקר מצ"ח עם המג"ד "רביב" ביום 22.3.11, מסר האחרון כי מאחר שהאירוע קרה לפני שנתיים אין בידם יומן מבצעים, ואף טען כי הם שומרים חומרים רק של החודשיים האחרונים. תשובה זו אינה עומדת בהיגיון המשפטי הבסיסי ביותר של חובת התייעוד ושמירת הרשומות, במיוחד במבצעים

16 מכתבה של רס"ן דורית תובל, סגנית הפרקליט לעניינים מבצעיים מיום 6.3.12 לוועד.

15 מקרהו של בן הדוד מובא להלן בפרק "תגובות לאקונויות טולות הנמקה" שבע"מ 26.

צבאים שעלולים לקפח חיי אדם. לנוכח הנוהל השגרתי של כיסוי עיני העצור, כך שיקשה עליו לזהות את מי שעצר אותו, דומה שחובת התיעוד אף גוברת.

ד. היעדר יציאה לזירת הפשע

בחלק ניכר של החקירות חוקרי מצ"ח יוצאים ידי חובתם בגביית עדותו של המתלונן בחדר סגור, מבלי שיעשו ניסיון רציני כלשהו לבדוק עדות זו בלוויית מראה עיניים ישיר בזירה בה התרחשו האירועים נשוא התלונה. יתרה מכך, לא זו בלבד שחוקרי מצ"ח ממעטים לצאת לזירת האירועים עצמה, הם גם ממעטים לצאת לבסיסי היחידות המעורבות באירועים ולערוך, למשל, חיפוש אחר מסמכים הקשורים לאירוע, או לגבות עדות מן המ־שרתים במקום, וכיוצא באלה פעולות המחייבות את החוקר לצאת מעת לעת משרדו. הימנעות מיציאה לשטח, והגישה הפאסיבית הנובעת ממנה, פוגמות קשה באפשרות לרדת לחקר העניין הנדון ולמצות את הדין עם האחראים להפרתו.

ה. היעדר ליווי למתלונן בעת גביית עדותו

ישנה חשיבות רבה לכך שיתאפשר למתלונן, כשהוא נחקר במסגרת תלונתו, להיות מלווה על ידי איש מטעמו, לפי בחירתו. במצב עניינים בו המתלונן סבל אלימות קשה מאנשי צבא, וכעת אנשי צבא אחרים באים לחקור אותו על תלונתו, ניתן להבין את חששו כי הוא עלול להיפגע בשנית אם יסכים לעבור שוב חקירה בגפו ובלא נוכחות איש אמונו. הדבר בא לידי ביטוי מפורש

במסמך רשמי של האו"ם, "פרוטוקול איסטנבול", שהוא "מדריך בדבר חקירה ותיעוד אפקטיביים של עינויים וצורות אחרות של יחס או ענישה אכזרית, בלתי אנושית ומשפילה". סעיף 147 לפרוטוקול זה מציין כי "הימצאות תוצאות פסיכולוגיות בקרב ניצולי עינויים, ובמיוחד מופעים שונים של תסמונת פוסט-טראומתית, עשוי לגרום לניצול עינויים לחשוש מלחוות מחדש את חוויית העינויים שלו במהלך הריאיון, הבדיקה הגופנית או בדיקות המעבדה".

למותר לציין כי יש כבר ספרות מחקרית שלמה, כמו גם חוות דעת רפואיות ספציפיות, בדבר תסמונת פוסט-טראומתית (PTSD) הנגרמת לקורבנות עינויים או התעללויות אחרות,¹⁷ ואין צורך להתמחות בספרות זו על מנת להבין כי מגע חוזר עם כוחות הביטחון עלול להביא להתלקחות הטראומה מחדש

זכותו של המתלונן למלווה מטעמו, במהלך גביית עדותו, מעוגנת בסעיף 14 לחוק זכויות נפגעי עבירה, תשס"א - 2011, שזו לשונו:

17 ראו למשל את מאמרו של דייוויד בקר: "The Deficiency of the Concept of Post-traumatic Stress Disorder, When Dealing with Victims of Human Rights Violations" - בספר **Beyond Trauma: Cultural and societal Dynamics** - שנערך על ידי רולף קלבר, צ'רלס פיג'לי וברטהולד גרוסנס. וכן את מאמרה של חנה קינצלר "Debating war-trauma and post-traumatic stress disorder (PTSD) in an interdisciplinary arena" מתוך גיליון 67 של כתב העת **Social Science and Medicine** משנת 2008.

"נפגע עבירת מין או אלימות זכאי שאדם המל" וזה אותו, לפי בחירתו, יהיה נוכח בעת חקירתו בגוף החוקר, אלא אם כן סבר הקצין הממונה כי יש בכך כדי לפגוע בחקירה."

הרציונאל בחקיקת חוק זכויות נפגעי עבירה, חקיקה אשר נועדה להגן על נפגעי עבירה, מעוגן בסעיף 1 לחוק:

"חוק זה מטרתו לקבוע את זכויותיו של נפגע עבירה ולהגן על כבודו כאדם..."

ברם, החוק מגדיר בסעיף 2 את ה"גוף החוקר" כ"משטרת ישראל או מח"ש" וכביכול שולל בכך את תחולתו על מקרים המטופלים על ידי רשויות הצבא. להגבלה שכזו אין כל הצדקה. אין זה הוגן כי נפגע עבירה, שתלונתו נבדקת או מטופלת בידי רשויות הצבא, יזכה להגנה פחותה על זכויותיו אך ורק משום שנפגע על ידי חיילים. ההפך הוא הנכון: הלכה למעשה מחויבת הרשות להגנה מוגברת על זכויותיו של הנפגע לפי חוק זה, בשל הנסיבות בהן נעברו בו עבירות האלימות, כאשר הוא תחת משמורת, חסר ישע, וכאשר הוא כבול וללא יכולת להתגונן. יתרה מכך, במקרה בו מתעורר חשש לניגוד אינטרסים לאור הזהות בין הגוף הפוגע לגוף החוקר, נדרש הגוף החוקר למשנה זהירות כדי לעמוד באמות מידה של סבירות וכדי להבטיח את קיומו של הליך הוגן.

במכתב מיום 14.12.08 של סא"ל ז'נה מודזגב-רישווילי, הפרקליטה לעניינים מיוחדים וסגנית התובע הראשית, לעו"ד לילה מרגלית מהאגודה

לזכויות האזרח, בעניין החלת עקרונות זכויות נפגעי עבירה על הליכים פליליים בצבא, היא כותבת כך:

"אכן... על פי לשונו לא הוחל חוק זכויות נפגעי עבירה על תיקים או חקירות המטופלים בפר" קליטות הצבאית. יחד עם זאת, הלכה למעשה פועלת התביעה הצבאית מזה ימים ימימה בהתאם לאותם עקרונות שהותו בחוק זה."

הצהרה זו של נציגת הפרקליטות הצבאית אינה עומדת במבחן המציאות. ישנם כמה וכמה מקרים בהם מטפל הוועד ושהם התעקשות נפגע העבירה לעמוד על זכותו לליווי, בעת גביית עדותו, הביאה לעתים לסיכול הליך החקירה כולו.

- במקרה אחד, של המתלונן ח"ס, הוגשה מטעם הוועד תלונה בגין התעללות קשה בקטין אשר נעצר ביום 15.3.11 בסביבות השעה שלוש לפנות בוקר, אזק בחוזקה בידי וברגליו, עיניו כוסו בפלנלית, ובמצבו זה הובל בהליכה שארכה קילומטר ואשר במהלכה הוכה בראשו על ידי החיילים באמצעות קת הנשק, ונבעט בחוזקה בברכיו, ולאחר מכן נלקח לחצר גרוטאות גדושה בצמיגי מכונות אשר ביניהם הוא נדחף, תוך ספיגת חבטות קשות בראשו וכאבים עזים בכל חלקי גופו.

כשלושה חודשים לאחר הגשת התלונה נמסר לוועד ממצ"ח כי על הקטין להתייצב לגביית עדות במת"ק חברון, כאשר זכותו לליווי מוגבלת לקרוב משפחה בלבד. הוסבר לחוקרת מצ"ח כי

הוריו ואחיו לא יוכלו לעמוד בנטל זה, חלקם מפאת מצב בריאותם וחלקם מפני חששם שיבולע להם. רק משהציע הוועד כי הליווי ייעשה על ידי עובדת השטח שלו, שהיא עובדת סוציאלית בהכשרתה מהגדה, התאפשרה עריכת החקירה, לאחר עיכוב ממשי, מה גם שיש לציין כי מסלול זה אינו תמיד נענה על ידי מצ"ח, אלא אם כן מדובר בקטין.

- א"ס, קטין שנעצר ביום 9.10.10 על ידי כוח מס' תערבים, נלפת בחוזקה בצווארו עד כדי תחושת חנק, כשלאחר מכן המסתערב ועוד שניים כמותו גם השכיבו את המתלונן על הרצפה, בעטו בו בחוזקה משך חמש דקות בכל חלקי גופו וגרמו לו כאבים עזים. לאחר מכן הוא הובל במכונית להתנחלות כרמי צור, כשבמהלך הנסיעה מסתערב אחד קילל אותו כל הזמן, והוא נאזק באזיקוני פלסטיק באיזוק מכאוב והדוק מאחורי גבו, שהותיר את סימניו עד יום גביית העדות מן המתלונן שבועיים לאחר מכן. בהמשך הובל באמצעות אותו רכב להתנחלות קריית ארבע שם נחקר ואולץ לחתום על מסמכים שונים שלא הבין את משמעותם.

כמו במקרה הקודם, גם קטין זה רצה להיות מלווה בעת גביית עדותו בידי מצ"ח על ידי גורמים מן הוועד אך במצ"ח התנו את הליווי בליווי מצד קרוב משפחה בלבד. גם כאן הוסבר לחוקרת מצ"ח כי הורי המתלונן לא יכולים לעמוד בנטל. אָמו חולה ואינה מסוגלת לכך, אביו עובד מסביב לשעון וכל אדם בגיר מהמשפחה המורחבת מפחד

להיות במגע כלשהו עם כוחות הביטחון הישראליים לרבות מצ"ח, שכן מדובר במקומות הידועים בקרב פלסטינים כמקומות פוטנציאליים למעצר, להתנכלות ולאלימות ואין מי שייתן הסכמתו ללוות את המתלונן. גם במקרה זה, הצעת הוועד כי הקטין ילווה על ידי עובדת שטח מטעמו, עובדת סוציאלית בהכשרתה, היא שאִפשרה בסופו של דבר את גביית עדותו במצ"ח.

באוקטובר 2012 שלח הוועד תלונה קולקטיבית בעניינם של שלושה אחים, מ"ש, ע"ש וא"ש, אשר ביום 24.6.12, עת ישנו בבית הוריהם, היו קורבן ליחס אלים ואכזרי מחיילי צה"ל. בסביבות השעה 2:30 התעורר מ"ש לקול דפיקות חזקות על דלת הבית. הוא קם לפתוח והבחין בכמה חיילים, שעמדו שם בליווי קצין. האחרון הורה לו לרדת על ברכיו, ומשסירב, הורה לאחד החיילים לבעוט בו ברגלו. החייל החל להכות בחוזקה ובאגרסיביות את מ"ש, עד שהחל לזעוק מכאבים. כאשר בעקבות כך חשו לעזרתו שני אחיו, דחפו אותם החיילים והכו גם אותם. בתוך כך הצטרפו חיילים נוספים למעשה ההתעללות, חלקם אף השתמשו בקתות הרובים. ע"ש ספג לפתע מכת קת רובה חזקה בראשו אשר גרמה לו כאבים ודימום. מ"ש אף איבד את הכרתו בשלב מסוים וניכרה בו פציעה קשה בעין ימין. שלושת המתלוננים הובלו באמצעות אמבולנס של "הסהר האדום" לבית החולים "רפידיה", שם קיבלו טיפול ושוחררו לביתם כעבור כמה שעות, ויום למחרת הלכו המתלוננים למחנה "חווורה", זאת בעקבות איומיו של הקצין שאם לא יגיעו

למחנה לצורך תשאול הוא "יהרוס להם את הבית". במחנה "חווירה" הם הוחזקו במעצר של יומיים ללא חקירות כלל, ולאחר מכן הועברו למחנה "סאלם" ומשם לכלא "מגידו".

במקרה זה התנהלו מגעים בין הוועד לבין מצ"ח בנוגע לסוגיית הליווי של המתלוננים בעת גביית עדותם, כשהוועד מציע כי עובד שטח מטעמו ילווה אותם בתוך חדר החקירות. מצ"ח סירבה לכך בתוקף, ולכל היותר התירה את הליווי עד שער מתקן החקירה.

עינינו הרואות כי הלכה למעשה אין זכות ליווי למתלוננים, בין אם קטינים או בגירים. ההחלטה בעניין נתונה לשיקול דעתו הבלעדי של חוקר מצ"ח מבלי שיהיה חייב לנמק את עמדתו, ובדרך כלל עמדתו היא סירוב עקבי. לעתים במקרה של מתלוננים בגירים מסכימה מצ"ח לנוכחות מלווה אך ורק במקום גביית העדות, שהוא בדרך כלל מקום פתוח לציבור הרחב, ההבדיל מליווי בתוך החקירה עצמה, וברור שעמדה זו מרוקנת את ה"ליווי" מכל תוכן ממשי. בעניינם של מתלוננים קטינים, חוקרי מצ"ח מאפשרים לעתים ליווי, אך הם מתעקשים על ליווי של קרוב משפחה ומסרבים להתיר ליווי לפי בחירתו של הקטין.

1. התנהלות פוגענית במהלך החקירה

על מנת להמחיש כמה חיוני הוא מימוש זכות המתלונן להיות מלווה בעת חקירתו באדם נוסף לפי בחירתו, נביא כעת מקרים אחדים שבהם נודע לוועד על התנהלות פוגענית של חוקרי מצ"ח

כלפי מתלוננים במהלך גביית עדותם. במקרים אלה המתלוננים זוכים ליחס משפיל, כאילו היו חשודים, ולא קורבנות. תופעה קשה זו היא ער־עור כל אמינות החקירה מיסודה, והיא מציירת באופן עגום את מידת הרצינות והאחריות בה ניגשים חוקרי מצ"ח למלאכתם בטיפול בתלונות על אלימות כלפי עצורים.

א"א, אדם שנעצר באלימות ביום 15.3.11, והגיש על כך תלונה למצ"ח. בתצהירו הוא מעיד בזו הלשון: "במפגש הראשון עם חוקרי מצ"ח שאלו אותי לגבי התלונה אולם הופתעתי לראות איך החיילת מטעם מצ"ח פרצה בצעקות, אף קרעה את הדפים, ודיברה עם המתורגמן בתנועות ידיים עצבניות ובקול רם. לבקשתה חזרתי על העדות שוב. היא אמרה שהם הולכים לטפל בחיילים המעורבים ובתלונה כולל העמדה לדין של החיילים. משכך ומאחר שהם יטפלו בעניין היא ניסתה לשכנע אותי לחזור בי מהתלונה ולוותר עליה. כמוכן שסירבתי לכך... בתחילת שנת 2012 נפגשתי שוב עם חוקרי מצ"ח שבאו לבית כלא "עופר". היו חיילת ומתורגמן זרוזי, כאשר שוב ניסו לשכנע אותי לחזור בי מהתלונה. בתשובה אמרתי להם שאני מיוצג בידי עו"ד וכל דרישה שלהם שתועבר אליו."

מקרה נוסף הוא זה של פ"מ. צעיר בן תשע-עשרה וחצי שנעצר בביתו ביום 31.8.09 ונמצא בכלא "עופר". תלונה בשמו הוגשה ביום 6.6.10 לפרקליטה לעניינים מבצעיים, בגין התעללות פיזית של חיילים בעצור. לקראת חודש נובמבר

2010, גבר ואישה לבושים במדי צבא גבו את עדותו בחדר החקירות בכלא "עופר". לאורך כל החקירה המתלונן היה אזוק בידיו. סוהר תרגם את דבריו לעברית. החוקרים לא הזדהו בפני המתלונן ולא הציגו את עצמם. בסוף העדות ביקשו ממנו לחתום על מסמכים הכתובים בשפה זרה לו מבלי שקיבל תרגום הולם למהותם.

• מקרה נוסף: ע"ד, עצור שהוגשה בשמו ביום 10.8.06 תלונה לפרקליטת פיקוד המרכז, בגין התעללות פיזית של חיילים בו בעת מעצרו. לקראת סוף שנת 2009, בזמן החזקתו של המתלונן בכלא "רמון", פגשו אותו חוקרים בקשר לתלונה זו. אותם חוקרים דרש כי יחזור בו מהתלונה ואף ציינו בפניו כי אחיו האסיר חזר בו מתלונתו וראוי שגם הוא יעשה כן, אך המתלונן עמד על זכותו וסירב לעשות זאת.

התנהגות זו של חוקרי מצ"ח עומדת בסתירה לעקרונות מקובלים במשטר מתוקן, סותרת את הערכים החוקתיים של מדינת ישראל ועומדת גם בניגוד לערכי חוק זכויות נפגעי עבירה וזכויות אדם בסיסיות לרבות הזכות להליך הוגן. תלונה קולקטיבית על שני המקרים האחרונים נשלחה על ידי הוועד לפרקליט לעניינים מבצעיים, ביום 10.8.10, וטרם התקבל ממנו מענה ענייני עליה.

ז. היעדר מתורגמנים במצ"ח

כפי שראינו לעיל בדוגמה השנייה בפרק הקודם, סוהר, שאינו איש מצ"ח, תרגם עבור החוקר את

דבריו של המתלונן. תופעה זו רווחת ביותר. זאת מאחר שרוב רובם של אנשי מצ"ח אינם דוברי ערבית, והעדויות נגבות בידיהם ממתלוננים שהם עצורים או אסירים בכלא הישראלי. הישענותם על מתורגמנים חיצוניים פוגעת בהליך תיעוד החקירה ובאפשרות לגבות גרסה מלאה ככל האפשר מן המתלונן שמולם. הסוהרים בהם נעזרים חוקרי מצ"ח אינם מתורגמנים מקצועיים, ומתלוננים מעידים על כך שהם מתקשים בתרגום לערבית תקינה. צד נוסף של התופעה הוא החתמת המתלונן על מסמכים הכתובים בעברית בלבד, דבר שיש בו כדי לערער את אמינות החקירה שנעשתה כאן מיסודה ולהרתיע מתלוננים מההליך. זכותו של המתלונן לדעת את הגרסה המובאת מטעמו, כפי שהיא נכתבת על ידי החוקרים, על מנת להיערך בהתאם לשלבים הבאים ולדעת אילו נקודות משקפות מהימנה את גרסתו ואילו לא, כדי שיוכל להשיג כהלכה את השגותיו, ככל שיתעוררו כאלה.

ח. היעדר יחס מיוחד אל עצורים קטינים

הן במהלך מעצרו של קטין, והן במהלך הטיפול בתלונה על אלימות שהופגנה כלפיו במעצר, ניכר שהצבא אינו מקפיד על היחס המיוחד הנדרש כלפי עצורים קטינים, אלא אשר נפשם רכה יותר וכל גילוי של גסות במעצר או בחקירה עלול להותיר בהם רושם טראומתי כל ימחה. החוק מתייחס מפורשות לגביית עדות מקטין, וקובע שבעבירות מסוימות תעשה בידי חוקר מיוחד,

שאינו לבוש מדים, ללמדך על מידת הרגישות הנדרשת כאן.¹⁸ האמנה לזכויות הילד, שישראל חתומה עליה ואשררה אותה, כמו גם כללי האו"ם להגנה על קטינים שחירותם נשללה, מדגישים אף הם את חשיבות השמירה על בריאותו ועל כבודו של הקטין בעת מעצרו. כפי שיודגם להלן, ערכים אלה אינם בראש מעייניו של צה"ל, בלשון המעטה, במגעו עם קטינים פלסטינים בשטחים.

- למשל, הקטין ע"מ, אשר הוועד התלונן בשמו במרס 2012 על התעללות אלימה ויחס משפיל שספג בעת מעצרו מצד חיילים ואנשי שב"כ. במועד סמוך לחודש ינואר 2013, בהיות ע"מ כלוא במגידו, הובהל לחדר בגודל של 2X3 מטרים - כביכול לביקור - אך לדבריו החדר דמה לחדר חקירות. שם גבה חוקר מצ"ח את עדות ע"מ בעזרת מתורגמן צעיר, מבלי שהחוקר עצמו הזדהה או הציג את עצמו או את תפקידו, אלא רק תשאל את ע"מ אם הגיש תלונה והאחרון ענה בחיוב. ע"מ מתאר פגישה קצרה ושאלות קצרות שהפנה אליו החוקר, כאשר גביית העדות לגופו של עניין נמשכה כרבע שעה בלבד. ברבע שעה הנוספת הטיח החוקר איומים בע"מ וצעק עליו. לטענת ע"מ, חוקר מצ"ח איים עליו שאם לא יחזור בו מהתלונה "יהיה לו קשה והוא יסבול וגם הוריו ומשפחתו יסבלו..." עם זאת ע"מ התעקש על תלונתו, דבר שהסלים את האווירה המאיימת והתוקפנות מצד החוקר עד כדי פגיעה

של ממש בע"מ. בסוף הפגישה הוחתם ע"מ על מסמך כתוב בשפה העברית לפיו הוא עומד על זכותו לחקור את תלונתו. תוכן המסמך תורגם לע"מ, שאינו בקיא בשפה העברית, באמצעות המתורגמן שנכח במהלך העדות.

היעדר יחס מיוחד אל קטינים בא במיוחד לידי ביטוי בנושא שכבר הוזכר לעיל: היעדר ליווי למתלונן בעת גביית עדותו, כפי בחירתו. כאמור, מצ"ח עומדת על סירובה לאפשר לקטינים חופש בחירה מלא בנוגע לזהות המלווה אותם במהלך גביית עדותם, ולא אחת סירוב זה מסכל את גביית העדות כולה. כבר סקרנו בפרק המיוחד שהודגש לנושא זה כמה מקרים לדוגמה, וכאן נסתפק בהוספת מקרהו של מ"ע.

23

- מ"ע, קטין בן 17, אשר במהלך מעצרו יידה אבנים לעבר החיילים שעצרו אותו. שני חיילים שנעמדו מאחוריו תפסו אותו מאזור בית השחי, הרימו מוהו עד שרגליו התרוממו מעל לרצפה, והחלו לרוץ כשגופו בחזית וחשוף לפגיעות של אבנים, והחיילים מתגוננים מאחורי גבו. דהיינו, החיילים סיכנו - ובמודע - את חיי הקטין והשתמשו בו כמגן אנושי בהיותו כפות ומכוסה עיניים, כשהוא נתון לשירותם המלאה, דבר ש**נאסר מפורשות בפסיקת בית המשפט העליון**.¹⁹ במהלך הטיפול בתלונה שהגיש הוועד בשמו של מ"ע, עלה נושא הליווי שיינתן לו בחקירה, וכאן הדגיש הוועד מפורשות בפני מצ"ח כי הקטין עדיין במצב

19 בג"ץ 3799/02 - "עדאלה" - המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל נ' אלוף פיקוד מרכז בצה"ל, פורסם במאגר "נבו".

18 ר' לדוגמה חוק לתיקון דיני הראיות (הגנת ילדים), התשט"ו - 1955, סעיף 4.

מבגדיו, לרבות תחתוניו, ואיימו לחתוך את איבר מינו באמצעות המספריים שהיו ברשותם, עד שאחיו החל לצרוח מאימה, ונכנסו לחדר חיילים נוספים.

חודשיים לאחר הגשת התלונה, ביום 31.7.05, הגיעה מכתב מפרקליטת מטכ"ל, סא"ל סיגל משעל-שחורי, לפיה פניית הוועד הועברה לטי"פול פרקליטות מטכ"ל וכי עלה צורך לבצע פעולות חקירה נוספות. הפעם הבאה בה התקבלה התייחסות עניינית כלשהי מצד הפרקליטות הצבאית למקרה זה הייתה שבע שנים (!) לאחר מכן, כשבתגובה לתזכורת מרוכזת ששלח הוועד בנוגע לתלונות נגד חיילים, במכתב הפרקליטות הצבאית מיום 6.3.12, צורפה טבלת עדכון סטאטוס ובה נאמר לגבי העניין הנדון: "סטאטוס התיק מצוי עדיין בבירור, בייחוד נוכח מועד האירוע ונעדכן אודותיו בהמשך".

והנה, פחות מחודש לאחר מכן, במכתב הפרקליטות הצבאית מיום 1.4.12, נודע לוועד לראשונה כי הוגש כתב אישום כנגד אחד החיילים המעורבים באירוע, וכי החייל הורשע במרס 2007 בעבירת התעללות ונידון לשישה חודשי עבודות שירות. כך, ללא כל התנצלות או הבעת צער על הליקוי, נודע לראשונה לבאי כוחו של המתלונן על מסקנות החקירה במצ"ח יותר מחמש שנים לאחר הרשעת החייל שפגע בו. דבר זה מהווה פגיעה ברורה בזכויותיו כנפגע עבירה, וחומרת העניין גוברת שבעתיים לנוכח חומרת העבירות.

טראומתי מהמקרה, וכל מגע נוסף עם אנשי צבא מעורר בו חששות כי הוא עומד להיעצר שוב, אך ללא הועיל. מצ"ח התעקשה שלא לאפשר לגבות את עדותו של הקטין בליווי על פי בחירתו, תוך שהיא חוזרת על מדיניותה שלפיה קטינים יכולים להיות מלווים על ידי קרובי משפחה במהלך חקירתם ותו לא. סירוב זה הביא לסיכול הליך הטיפול בתלונה כולה.

• אחת התלונות החמורות ביותר שהגיש הוועד, נוגעת לירי בקטין לאחר שכבר נמצא במשמורת הצבא שעצר אותו. זהו המקרה של א"ס. במקרה זה הפרקליטות הצבאית נמנעה כלל מלהעביר את התלונה לחקירת מצ"ח, והסתפקה בתגובת הגורמים המבצעיים שפעלו בשטח לפיה הירי נעשה תוך כדי מאבק על ידי חייל ש"חש עצמו בסכנה". על סמך תגובה זו בלבד הוחלט בפרקליטות הצבאית לסגור את תיק החקירה. מקרה זה מדגים את הכשל של הסתמכות על גוף הבודק את נגעיו שלו עצמו ומדווח על תוצאות בדיקתו, לכאורה באופן "עצמאי" ו"בלתי תלוי".

ו. היעדר עדכון בדבר הליך החקירה

במקרה אחר בו טיפל הוועד, הוגשה ביום 11.5.05 תלונה בגין התעללות אלימה מצד חיילים כלפי העצור א"א. העצור הוכנס יחד עם אחיו לחדר, ושם הותקף במכות כשהוא כבול ועיניו מכוסות, וכל זאת כשהוא סובל משבר במפשעה ושבר ברגל ימין כתוצאה מתאונת דרכים, עליהם דיווח חיילים. החיילים תקפו באותה הזדמנות גם את אחיו, כשהפשיטו אותו

בהמשך ממליצה הוועדה מפורשות:

"להחיל את ההסדרים הקבועים בחוק זכויות נפגעי עבירה בדבר קבלת מידע על ההליך הפלילי, בשינויים המחויבים, גם על מי שנפגעו מפעולות אכיפת חוק של כוחות הביטחון, הנחקרות על ידי מצ"ח"²¹ (ההדגשה במקור).

דוגמה זו היא טיפוסית למקרים רבים אחרים בהם נמנעות רשויות הצבא מלעדכן במועד הן את המתלונן והן את הוועד, בדבר מצב העניינים בו עומד הליך החקירה שהותחל בו לפי תלונת הוועד. ויודגש: כאשר מוגשת בהקשר זה תלונה על ידי עו"ד מהוועד, אין זו למעשה תלונת הוועד אלא תלונה בשמו ומטעמו של המתלונן, בידי עו"ד המייצג אותו. במקרים רבים, כמעט בכלם, נדרש משלוח תזכורות לפרקליטות הצבאית על מנת להתעדכן בדבר מצב החקירה, ופעמים רבות אין מענה ענייני מהיר אף לתזכורות אלו עצמן. אם תיק החקירה אצל מצ"ח נסגר, אין נוהל של עדכון הוועד על העניין, וכך נחסמת בפני הוועד האפשרות החיונית כל כך, לצלם חומרים מן התיק לאחר סגירתו.

דו"ח ועדת טירקל מפברואר 2013 מציין בעניין זה כך:

"נהלי הפרקליטות הצבאית, לרבות הפרקליטות לעניינים מבצעיים, קובעים כי כאשר נמסר לה ייפוי כח של חשוד או נאשם לעורך דין, עליה להודיע למיזמה הכוח על שלבי הטיפול בתיק. מהחומר שהונח בפני הוועדה עולה, כי במקרים רבים נוהגת הפרקליטות להעביר את המידע בדבר שלב הטיפול לארגוני זכויות אדם, אם הם מבקשים את המידע, אפילו אין בתיק ייפוי כח לעורך דין. עם זאת, נראה, כי לעתים חולף זמן ניכר עד למתן מענה למתלוננים או לארגוני זכויות האדם"²⁰ (ההדגשה איננה במקור).

**ע"מ מתאר פגישה קצרה
ושאלות קצרות שהפנה אליו
החוקר, כאשר גביית העדות
לגופו של עניין נמשכה כרבע
שעה בלבד. ברבע שעה הנוספת
הטיח החוקר איומים בע"מ
וצעק עליו. לטענת ע"מ, חוקר
מצ"ח איים עליו שאם לא יחזור
בו מהתלונה "יהיה לו קשה
והוא יסבול וגם הוריו ומשפחתו
יסבלו..." עם זאת ע"מ התעקש
על תלונתו, דבר שהסלים את
האווירה המאיימת...**

א"א מפרט בתצהירו עוד שורה ארוכה של מעשי אלימות שהפעילו כלפיו החיילים בעת אותו מעצר, כשהוא כפות בידי בחוזקה, לרבות אלימות מי־לולית כלפי בני משפחתו ומוחמד נביאו. הוועד הביא מקרה קשה זה לידיעת הפרקליטות הצבאית ביום 6.8.11, ומאז חלפו כשישה חודשים מבלי שהתקבל אישור כלשהו לעצם הגשת התלונה. רק לאחר תזכורת שנשלחה בפברואר 2012, אישרה הפרקליטות את קבלת הפניות בעניין זה וציינה כי חקירת האירוע הסתיימה וחומר החקירה הועבר לעיונה, ו"עם קבלת ההחלטה הוועד יעודכן בה". יותר משנה חלפה מאז וטרם התקבל כל עדכון מהפרקליטות.

בעקבות מכתב תזכורת ששלח הוועד במאי 2013, נזכרה הפרקליטות להודיע שהטיפול בתיק זה הסתיים עוד בינואר 2013, "וזאת לאחר שמצאה סגנית הפרקליט לעניינים מבצעיים, כי אין מקום לנקוט צעדים משפטיים כנגד גורם צבאי כלשהו". כך, במחי משפט כוללני בודד, נמחית תלונה מפ־רטת שלמה שגוללה בפירוט מרבי מעשי אלימות קשים שנעשו בעצור, ללא כל הנמקה או כל ביסוס הגיוני של עצם ההחלטה לסגור את התיק.

מקרה זה הוא טיפוסי לפרקליטות. פעמים רבות נהדפות התלונות המפורטות שמגיש הוועד במש־פטים נוסח: "אין מקום לנקוט צעדים משפטיים" או "לא נמצא ביסוס לתלונתכם", ללא כל התמודדות עניינית עם עצם הראיות שכרוכות בתלונה, למשל - התצהירים המפורטים של המתלוננים עצמם. בכך מפרה הפרקליטות את חובת ההנמקה שחלה

סיום חקירה אשר אין בצידו הגשת כתב אישום כנגד הנידון, לא זו בלבד שעליו להיות מוצדק, אלא הוא חייב להיות מנומק. זכותו של המתלונן לדעת על מה ולמה נדחתה תלונתו, זאת מכוח עקרון השקיפות של פעולות הרשות, שאֵל להן להיעשות בסתר ובמחשכים אלא להיות גלויות לעין ומובנות להכרה. הרשויות אף מחויבות לצייד את המתלונן, לפי דרישתו, במלוא המסמכים הדרושים לו לשם תקיפת ההחלטה לסגור את תיק החקירה, וזאת ללא כל דיחוי או העלמה חלקית של מסמכים. דרג החקירה מחויב להפנים את התפיסה שאין הוא הדרג העליון הפוסק בנושא, והוא כפוף לערכאות ערר, כך שיש להבטיח את מלוא זכויות המתלונן להגיש ערר שלם ומקיף. להלן יסקר כמה רחוקה מצ"ח מהפנמת דרישות יסוד אלו.

א. תגובות לאקוניות נטולות הנמקה

א"א, בן עשרים, נעצר בכפרו בית אומר בליל ה-15.3.11, יחד עם בן דודו. השניים הובלו ברגל אל מחוץ לכפר לעבר ההתנחלות כרמי צור, וכך מעיד א"א:

"החיילים החלו להכות אותנו. תחילה הכה אותי אחד החיילים על אשכיי באמצעות ברכו, ולאחר מכן כיסו את עיניי בפלנלית. ואז הידקו את אזיקוני הפלסטיק מאחורי גבי עד הסוף, דבר שגרם לי כאבים רבים והרגשתי שזה חותך לי בבשר. או אז התחלתי לספוג מכות בכל עבר כאשר חטפנו אגרופים, בעיטות ובקתות הנשקים על כל חלקי הגוף לרבות הראש, העין, בצדדים, ברגליים, בברכיים."

במשפט המנהלי, ומותרה את הפונים אליה כניצח-
בים מול שוקת שבורה של סגירת תיקים הנראית
"אוטומטית", ללא כל בחינה רצינית של הראיות.

יצוין כי דו"ח ועדת טירקל מפברואר 2013 מדגיש
את חובת ההנמקה במקרים כאלה. בעמוד 323
בו נאמר כי:

**"לנימוקים שביסוד ההחלטה בדבר פתיחה
בחקירה בתיק יש חשיבות מבחינה ציבורית
ומשפטית והם מאפשרים השגה וביקורת על
ההחלטה."**

קל וחומר שדברים אלה תקפים ביתר שאת על
החלטות בתיקים שכבר התקיימה בהם חקירה.

ב. סגירת תיקים על בסיס תמוה

כפי שראינו בפרק הקודם, לעתים הפרקליטות
הצבאית גונזת את תיק החקירה אך בשל העובדה
שהמתלונן, קורבן האלימות, עמד על כך שיינתן לו
לחלוטין לבחור מי ילווה אותו בגביית עדותו. זהו
נימוק הנראה דל מדי, ובלתי מוצדק כשלעצמו,
כשמדובר בהחלטה כה גורפת שמשמעותה אי
עשיית צדק עם אלה שהתעמרו במתלונן, במיוחד
כשעומדת למתלונן הזכות לליווי שכזה.

הפרקליטות הצבאית אף הודתה, במכתב לוועד
מיום 6.3.12, כי סגרה שני תיקי חקירה בעניינם
של מתלוננים קורבני אלימות במעצרו, מבלי
לפתוח כלל בחקירת מצ"ח, וזאת "לאחר קבלת
התייחסות הגורמים הצבאיים ממנה עלה, כי במה-

לך מבצע למעצרו של המתלונן, סבל המתלונן
מהתקף חרדה והוענק לו טיפול רפואי. לא נמצא
כי עלה חשד לביצוע עבירה כלפי המתלונן. נוכח
האמור הוחלט שלא לפתוח חקירת מצ"ח". דומה
שאינן צורך בדמיון מרחיק לכת מדי כדי לשער מה,
קרוב לוודאי, היה טיבו של ה"טיפול" שהעניקו
החיילים החמושים לעצור החרדתי שלפניהם,
כשתסמיני החרדה שהוא מגלה רק מקשים, נקל
להניח, על ביצועו החלק של המעצר ומורטים
לפיכך את עצבי החיילים. ובמילים אחרות, התקף
חרדה של עצור כשלעצמו איננו סיבה מספקת
לסגירת תיק החקירה בעניין אלימות נגדו, אלא
אדרבה - יש בו כדי לאותת כי גוברים הסיכויים
שנעשו כאן מעשי אלימות בעצור, ויש ביתר
שאת טעם לפתוח בחקירה פלילית. שני מקרים
אלה גם מדגימים את הבעייתיות שבהסתמכות
על הגורמים הצבאיים שביצעו את המעצר, ואת
חשיבות החובה להפנות לגורם חקירתי בלתי תלוי
בהם, דהיינו - מצ"ח, את הטיפול בכל תלונה של
אלימות בעצור.

חמורות לא פחות הן החלטות הפרקליטות לס-
גור את תיק החקירה ללא כל חקירה, בענייני
של נשים שהיו קורבן ליחס אלים ומשפיל בעת
מעצרו. הוועד שטח בפני הפרקליטות הצבאית
תלונות מפורטות בעניינין של נשים כאלה, אשר
הכוחות שעצרו אותן אזקו אותן בניגוד לנהלים,
ערכו עליהן חיפוש בעירום בניגוד לנהלים, קיללו
אותן והשפילו אותן מילולית, ולאחר כל זאת
התשובה שהתקבלה מטעם הפרקליטות בעניין
היא כי "ע"פ המתואר בתלונה, לא בוצע בידוק

בניגוד לנהלים. בנסיבות אלה ובחלוף זמן רב (בין שנה לשלוש שנים, א.ל.) בין מועד האירוע למועד התלונה אין טעם לפתוח בחקירת מצ"ח או לפנייה לגורמי השטח לשם בירור הטענות".

תשובה שכזו ניתנה גם לנוכח תלונתה של ר"א, אשר במהלך המתנתה לחקירתה בקריית ארבע ביקשה לעשות את צרכיה וסורבה, ורק לאחר זמן רב נענתה, תוך שהחיילת שהייתה אחראית על החזקתה סירבה להוריד את האזיקים מידיה, והיא נאלצה לעשות את צרכיה כשידיה אזוקות והיא מהווה מושא ללעג החיילת, שאף סירבה לשמור על דלת חדר השירותים סגורה.

תשובה שכזו ניתנה גם לנוכח תלונתה של ר"ש, שהתלוננה על כך שאזקו את שתי ידיה באזיק פלסטיק אחד מאחורי גבה וצעקו עליה וקי- ללו אותה קשות. תשובה שכזו ניתנה גם לנוכח תלונתה של נ"א, שהתלוננה על כך שבוצע בה חיפוש בעירום מלא כשחייל אחד נוכח בסמוך ורק מפנה את גבו למתרחש. כל אלה **נוגדים את הנהלים** כפי שהפרקליטות הצבאית עצמה מפ- רטת אותם, ומעוררים פליאה כיצד הפרקליטות מעזה לתאר את התלונות עצמן כבלתי מעידות על בידוק החורג מן הנהלים. ואשר לנימוק חלוף הזמן: דומה שיתר רגישות לעוולות המתוארות בתלונות לא הייתה נותנת לזמן שחלף להוות מחסום בפני פתיחת חקירה, מה גם שהוא לוקה לעתים באי-דיוק: בנוגע לתלונתה של האישה שהותירו אזוקה בשירותים, הפרקליטות הצ- באית כתבה כי חלפו "למעלה משנה וחודשיים"

מיום המעצר ועד יום הבאת התלונה בפני הוועד, שעה שלמעשה חלפו פחות משבועיים בין שני המועדים הללו, אשר מכתב הפרקליטות עצמו יודע לצייןם בדיוק.

ג. סחבת בקבלת חמרי החקירה

יותר משישה חודשים עברו מיום שהתבקש צילום חומרי החקירה בעניינו של פ"א שכבר הוזכר לעיל, ועד שהתקבלה התגובה לבקשה המאשרת את צילום התיק. הוא הדין במקרהו של א"ג, שנפתח תיק מצ"ח בגין מעצרו בביתו ביום 3.9.07, לאחר שהחיילים העוצרים הִכּוּהוּ ברגליו, בבטנו וברא- שו לאחר שאזקו אותו: יותר משישה חודשים, ותזכורות רבות במהלכם, נדרשו על מנת לקבל אישור לעיון בתיק מצ"ח וצילומו. וכמעט שנה שלמה חלפה עד שהותר הדבר בעניינו של ז"ד, שגם הוא היה קורבן לאלימות חיילים בעת מעצרו, תוך שאוזנו שותתת דם כתוצאה מכך.

התנהלות זו פוגעת קשה בזכותו של קורבן האלי- מות למצות את זכותו כמתלונן בהגשת ערר אפ- קטיבי על החלטות הדוחות את תלונתו וסוגרות את התיק בעניינו. אילו הבסיס לסגירת התיק אכן היה מלא ומוצק ועומד במלוא דרישות החקירה האפקטיבית והיסודית והמהירה, הדעת נותנת שלא היו מערימים קשיים על המתלונן בדרכו לת- קוף סגירה זו בערר אפקטיבי משל עצמו. הסחבת הנחרת בהעברת חומר החקירה לצילום על ידי המתלונן אינה אלא אינדיקציה לרמת הרצינות בטיפול בתיק מתחילתו.

כבר סקרנו לעיל את מקרהו של הקטין ח"ס אשר נעצר ביום 15.3.11 וספג מכות רבות מצד החיילים שעצרו אותו. הוועד ביקש ביום 4.7.11 לראשונה את התיק הרפואי שלו, ומאז נדרשו יותר משנתיים (!) עד שדרישה זו נענתה. מחדל זה צורם במיוחד נוכח העובדה כי העצור התלונן בפני רופאה צבאית על המכות, וזו הביעה את פליאתה נוכח סימני החבלה שראתה על גופו, אם כי נמנעה מלהתלונן על כך לקצין האחראי.

מקרה נוסף הוא זה של ד"ג', שנעצר ביום 19.1.10 בסביבות השעה 11:00 בלילה. כוח של חיילים, שעמדו במחסום שהוצב ליד מערת המכפלה, ביקש מד"ג' להציג בפניהם תעודת זהות. ד"ג' לא החזיק באותה העת בתעודה וכשענה להם שהוא אינו מחזיק אותה עליו התחילו לקללו ולדחוף אותו. כשניסה להגן על עצמו התנפלו עליו כמה חיילים, השכיבו אותו ארצה והכו אותו בכל חלקי גופו ברגליהם ובקתות רוביהם. בשל כך סבל ד"ג' מכאבים עזים בכל חלקי גופו, וכשהצליח להשתחרר מהחיילים הוא רץ לעבר תחנת המשטרה בקרבת מקום. בתגובה החיילים ירו לעברו ולמזלו הקליעים לא פגעו בו.

החיילים רדפו אחריו וכיתרו את תחנת המשטרה שהייתה סגורה באותה שעה, הם קראו לו והוא נענה לקריאתם. כשהבחינו בו מתקרב, החיילים התנפלו עליו בשנית והשכיבו אותו ארצה, תוך כדי מכות ובעיטות בבטנו וברגליו. ד"ג' ציין בפניהם שהיה לו שבר ברגלו הימנית והמכות והבעיטות גורמות לו לכאבי תופת, אולם החיילים המשיכו

- ראוי לציין בהקשר זה את הוראת סעיף 539א לחוק השיפוט הצבאי, הקובעת כי חומר התחקיר המבצעי יהא חסוי בפני כל אדם, אך מאפשרת מסירת סיכום ממצאיו ל"אדם הנוגע בדבר", לצד סייגים נוספים לכלל החיסיון. ההחלטה על מסירת סיכום ממצאי התחקיר מסורה לרמטכ"ל, אשר חייב להפעיל את שיקול דעתו בהגינות, בסבירות, בשוויון, בתום-לב וללא שרירות, תוך התחשבות רק ובכל השיקולים הרלוונטיים. החלטותיו חשופות לביקורת שיפוטית, אולם בימ"ש יימנע מלהמיר את שיקול דעת הרמטכ"ל ויטה שלא להתערב.²²

ד. תיעוד רפואי לקוי בתיק המעצר

אחד הגורמים התורמים לשיבושה של חקירה יעילה בנושאי אלימות כנגד עצורים, הוא תיעוד רפואי חלקי וחסר מצד רשויות הצבא, שאינו משקף את מצבו הרפואי הממשי של העצור. בר-שלנות, ולאור מספרם הגדול של המקרים הללו ניתן גם להוסיף - ושמא במזיד - "נעלמים" מתיקו הרפואי של העצור מסמכים רפואיים רלוונטיים למצבו. כתוצאה מכך, דרישה לצילום התיק הרפואי של העצור או לשליחת מסמכים רפואיים ספציפיים איננה נענית. כך נגרם לעצור נזק ראייתי כבד, והחקירה כולה עלולה לאבד ממשמעותה. מתנדפת בזאת גם כל משמעותה של זכות העיון הניתנת לחולה בתיקו הרפואי מכוח סעיף 18 של **חוק זכויות החולה, תשנ"ו - 1996**. נמחיש זאת בכמה מקרים:

22 ראו "בג"ץ 2366/05 - עטווה אלנבארי נ' הרמטכ"ל, פורסם במאגר "נבו".

לבעוט בו ולהכותו בחוזקה רבה. מסכת ההת־עללות שתוארה לעיל נמשכה כרבע שעה עד הגעת הג'יפ המשטרה.

ד"ג' נאזק בידי אחרנית באזיקי פלסטיק הדוקים מאוד על ידי החיילים. לפי תלונתו, הוא הוחזק באזיקיו ההדוקים והמכאיבים עד לשעות הבוקר המוקדמות וכתוצאה מהאיזוק הוא כמעט איבד את התחושה בשתי ידיו. כשהועלה ד"ג' לג'יפ הוא נדרש "לשבת ולא להרים את הראש" והובל לתחנת "געבר" שבהתנחלות קריית ארבע. כשהגיע לתחנה הוא הושאר בחדר עם חייל ובסביבות השעה 8:00 בבוקר הובל ד"ג' לחדר אחר, שם חיכה לו חוקר שהזדהה בפניו בשם "סלמון", שהיה בלבוש צבאי. "סלמון" ציין בפני ד"ג' שאנשים הלשינו עליו ושיש כנגדו ראיות שהוא מסוכן לבטחון מדינת ישראל, ושיודה במה שיוחס לו. ד"ג' סירב לחתום על ההודאה ובתגובה החל החוקר לקללו בקללות גסות ואיים עליו במכות נמרצות. ד"ג' נתקף פחד ונאלץ לחתום על ההודאה. כשחתם עליה, הועבר באמצעות ג'יפ צבאי לבית המעצר "עציון".

במהלך הנסיעה עבר ד"ג' מסכת התעללות קשה אף יותר על ידי החיילים שליוו אותו. במהלך הנסיעה ל"עציון" הוא היה אזוק באזיקי ברזל כשידיו אזוקות מאחורי גבו. אחד החיילים אמר לד"ג' לשבת ולא להרים את הראש. בכל פעם שהרים מעט את ראשו, משך החייל בכובע שחבש ד"ג' וכיסה בו את פניו, כך במשך פעמים רבות. במהלך הנסיעה ביקש ד"ג' לשתות מים, ובתגובה שוב משך החייל את כובעו בגסות רבה וכיסה בו

את פניו, ודרש ממנו שלא להרים את הראש. ד"ג' ציין שבמהלך הנסיעה ל"עציון" הג'יפ הצבאי עצר במקום שלא ידע לזהות ושם נבדק על ידי רופא. ד"ג' דיווח לרופא שהיה לו שבר ברגל ושהחיילים הכו אותו במקום השבר, וכמו כן דיווח כי הנפיחות ברגל וביד שמאל נגרמו כתוצאה מהמכות שקיבל מהחיילים. כשסיים ד"ג' את הבדיקה כיסה החייל את עיניו ואמר לו ללכת במהירות לעבר הג'יפ. ד"ג' אמר לחייל שאינו רואה ולכן קשה לו ללכת במהירות. בתגובה החייל הכה אותו על רגליו וד"ג' כמעט נפל. ד"ג' שהה במתקן עציון 14 יום ואחר כך הועבר ל"עופר".

מסכת ההתעללות האלימה שעבר ד"ג' עד הגיעו למתקן "עציון" הובאה כאן בפירוט, שכן בתגובה לדרישת הוועד, הגיעו בענייניו ביום 4.4.11 מס־מכים רפואיים חסרים, ללא המסמכים מתקופת מעצרו ב"עציון", כגון דו"ח מצבו הרפואי בעת הגיעו ל"עציון", כך שאין למעשה תיעוד רפואי הולם לכלל הנזק שנגרם לעצור זה עקב אלי־מותם הממושכת של החיילים כלפיו. יצוין כי הוועד מנסה מאז לקבל את המסמכים הרפואיים הרלוונטיים, אך ללא הצלחה.

מקרה מטריד נוסף הוא של ג"ח, שנעצר ביום 26.10.08 בסביבות שמונה בערב, כשהיה בדרכו לבית חבריו שבכפר עבוד. חיילים עצרו את הרכב שג"ח נסע בו, הקיפו את רכבו וכיוונו את נשקם לעברו. ג"ח נדרש לצאת מהרכב יחד עם שני חבריו שנסעו איתו. לטענת ג"ח, החיילים התנפלו עליו והחלו להנחית עליו מכות וסטירות. לאחר

הוועד ביקש את תיקו הרפואי של ג"ח, ומהתיק שהועבר בתגובה נעדרו מסמכים מתאריך המעצר עד ליום 31.5.09, קרי - מהתקופה בה הוא לטענתו נבדק במתקן "חלמיש" ועבר שם סדרת צילומים. ניסיונות הוועד לקבל מסמכים רלוונטיים אלה, שהם כה חשובים, עדיין לא צלחו.

עוד בהקשר זה של תיעוד רפואי לקוי, יש לציין לחומרה את התופעה שהבדיקה הרפואית של העצור נעשית כשהחייילים שעצרו אותו נוכחים בחדר. יש בכך כדי ליצור לחץ ברור ופסול על הרופא שלא לתעד את מלוא החבלות שהוא רואה לפניו. ואכן, רבים מן הרופאים אינם ממלאים אחר דרישת "פרוטוקול איסטנבול" לתעד בצילום חזותי את החבלות הנגלות לפנייהם, ויש שהם מסתפקים בתיאור מילולי, בכתב יד בלתי קריא בעליל, כך שלא ניתן לעקוב למעשה אחר התיעוד הרפואי המלא בתיק.

מכן אזקו חיילים את ידיו לאחר באזיקי פלסטיק הדוקים, כיסו את עיניו ואזקו את רגליו והובילו אותו לג'יפ צבאי.

כשהעלו החיילים את ג"ח לג'יפ, הם השכיבו אותו בתחתית הרכב. החיילים שליוו אותו בעטו בו ברגליהם והניחו את רגליהם על גבו, עד להגיעם למחנה "חלמיש". שם, לדבריו, הוכנס ג"ח למרפאה שבה נבדק ועבר סדרת צילומים. חיילים שליוו אותו צחקו עליו וסטרפו לו. כעבור ארבע שעות הוחזר ג"ח לג'יפ הצבאי, כשהוא מכוסה עיניים, אזוק ידיים לאחר באזיקי פלסטיק ואזוק רגליים. החיילים שהיו בתוך הג'יפ התחילו להנחית עליו מכות בידיהם וברגליהם, ואפילו בקתות רובייהם, בכל חלקי גופו עד להגעתם לבית המעצר "מגרש הרוסים". בהגיעו למעצר, ג"ח הובל ישירות לחדר החקירות. בסיום חקירתו וכעבור כחודשיים הועבר ג"ח לבית המעצר "עופר", שם הוחזק לפחות עד יום הגשת התלונה בעניינו מטעם הוועד.

פעמים רבות נהדפות התלונות המפורטות שמגיש הוועד במשפטים נוסח: "אין מקום לנקוט צעדים משפטיים" או "לא נמצא ביסוס לתלונתכם", ללא כל התמודדות עניינית עם עצם הראיות שכרוכות בתלונה, למשל – התצהירים המפורטים של המתלוננים עצמם.

"היו ויישאר המעשים שלהלן אסורים בכל עת ובכל מקום":
(א) מעשה אלימות בנפשו ובגופו של אדם, ובפרט רצח על סוגיו השונים, הטלת מום, יחס אכזרי ועינויים...
(ג) מעשי התעללות בכבודו של אדם, ובפרט יחס השפלה וזלזול."

עוד מתוך אמנה זו ראוי לצטט את סעיף 32, הקובע בזו הלשון:

"בעלי האמנה מסכימים מפורש שכל אחד ואחד מהם אסור לו לנקוט שום אמצעי שיש בו כדי לגרום לסבלם הגופני או להשמדתם של המוגנים אשר בידם. איסור זה חל לא רק על רצח, עינויים, עונשי גוף, השחתת גוף וניסיונות רפואיים או מדעיים שאין הטיפול הרפואי במוגן מצריכם, אלא גם על שאר מעשי אכזריות, אם בידי סוכנים אזרחיים ואם בידי סוכנים צבאיים."

וכן ראוי להזכיר את סעיף 33, האוסר על ענישה קולקטיבית, ועל כל פגיעה בתושב בגין עבירה שלא ביצע אותה בעצמו, סעיף רלוונטי לענייננו שהרי בשלב המעצר כל שיש בידי החיילים העוצרים הוא לכל היותר חשד בלבד לביצוע עבירה ולא ידיעה של ממש.

ראוי לציין שאמנה זו הוכנסה לדין הצבאי.²³

עצור הנתון למשמורתם של חיילים זכאי ליחס אנושי ומכבד מאת חיילים אלה, וחל עליהם איסור חמור לתוקפו, פיזית או מילולית, יהא אשר יהא החשד העומד נגדו. הכוח העוצר איננו כוח מעניש, ודאי כשעוסקים בעונשים אכזריים ומשפילים כמכות, קללות, וכלבים נושכים. תופעות שכאלה מחויבות להיחקר מיידית, ביסודיות וללא משוא פנים, כשמוגשת תלונה בגינן. תפיסה זו היא נחלתן של המתוקנות שבשיטות המשפט, בכלל זה ישראל, חרף כמה פערים בשיטת המשפט הישראלית, כפי שנסקור להלן.

א. אמנות ומשפט בינלאומי

32

האיסור על אלימות חיילים כלפי עצורים מופיע במשפט הבינלאומי ביתר שאת, ביתר מיקוד ופירוט מהמשפט הישראלי, וזאת בשורה של אמנות בינלאומיות שישיראל חתומה עליהן ואשררה אותן. נסקור איסורים אלה להלן, לפי הציר הכרונולוגי של שנות האמנות השונות.

ראשית, **אמנת ז'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה משנת 1949**, שישיראל אשררה בשנת 1951. סעיף 3 מחייב לנהוג מנהג אנושי בכל בני האדם שאינם נוטלים חלק פעיל בפעולות האיבה, לרבות חיילים שהניחו את נשקם, ללמדך כי בקבוצה זו ניתן בהחלט להכיל את כל אותם עצורים שעסק בהם דו"ח זה, ואשר לרוב נלקחו למעצר משנתם או מנסיבות אחרות בלתי לוחמניות בעליל. סעיף 3 הנ"ל ממשיך וקובע בפירוט כי לגבי האנשים הנ"ל:

23 ראו פקודת מטכ"ל מס' 33.0133 הקובעת בנוגע לארבע אמנות ז'נבה להגנת קורבנות מלחמה, כי "חובה על חיילי צה"ל לנהוג בהתאם להוראות הכלולות באמנות הנ"ל".

אמנה חשובה נוספת לענייננו היא **האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות משנת 1966**, שישראל אשררה בשנת 1991. זו קובעת בסעיף 7 כי "לא יועמד אדם בפני עינויים, או בפני יחס או עונש אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים" ובסעיף 10 כי "אנשים שנשללה חירותם ינהגו בהם ברוח אנושית ומתוך התחשבות בכבודו העצמי של האדם". שתי קביעות חשובות אלה באות באמנה ללא כל סייג. חופפת אותן הוראת סעיף 16 מתוך **האמנה נגד עינויים ונגד יחס ועונשים אכזריים, בלתי אנושיים ומשפילים** משנת 1984 (שישראל אשררה אותה בשנת 1991), המחייבת את המדינות החברות לאמנה למנוע מעשים של יחס אכזרי, בלתי אנושי או משפיל.

יודגש - חובות אלו הן מוחלטות, ותקפות אף בנסיבות הקשות ביותר של חשד כלפי העצורים. אלו הן גם חובות מנהגיות, כאלו שמחייבות את ישראל אף אלמלא אשררה את האמנות בהן הן מופיעות. ובית הדין האירופי לזכויות אדם, שלפסיקותיו כוח פרשני מנחה בהחלט האמנות, כבר פסק לגבי האמנה האחרונה כי "אפילו בנסיבות הקשות ביותר, כגון מלחמה בטרור ובפשע מאורגנים, האמנה אוסרת באופן מוחלט עינויים או ענישה או יחס בלתי אנושיים או משפילים".²⁴

בנוגע לעצור שהוא קטין, קובעת האמנה בדבר זכויות הילד משנת 1984 (שישראל אשררה בשנת 1991). סעיף 37 לאמנה זו, לבד מכך שהוא אוסר

על העמדת ילד בפני עינויים או בפני טיפול או עונש אחרים אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים, גם קובע מפורשות כי "ילד שהחופש נשלל ממנו ינהגו בו באנושיות ותוך כיבוד אישיותו כבן אדם ובאופן המתחשב עם צרכיהם של בני גילו".

הן אמנת ז'נבה הרביעית והן האמנה נגד עינויים, מהן ציטטנו, אינן מסתפקות בקביעת עצם האיסור על אלימות כלפי עצורים אלא מוסיפות ומפרטות סעיפי אכיפה מפורשים המטילות חובה למצות את הדין עם האחראים למעשים האסורים. כך, סעיף 146 לאמנת ז'נבה הרביעית מטיל חובה "לחפש ולהעמיד לדין" אחראים למעשי עינוי ויחס אכזרי, וסעיף 12 לאמנה נגד עינויים קובע כי "כל מדינה חברה תבטיח כי רשויותיה המוסמכות יערכו חקירה ללא דיחוי וללא משוא פנים, כל אימת שיש בסיס סביר להאמין כי בוצע מעשה עינוי בשטח שבסמכותה השיפוטית".

חשיבות היותה של החקירה **עצמאית ובלתי תלויה** הודגשה כבר פעמים אחדות בפסיקותיו של בית הדין האירופי לזכויות אדם.²⁵ בעניין **Mikheyev v. Russia** נקבע, כי החקירה "נטולת עצמאות כאשר חברים באותן יחידות או פלוגות שבאו במגע בעוולות הנטענות נטלו חלק בחקירה",²⁶ וזו קביעה שראוי להדגישה לאור פרקטיקת "הקצין הבודק" שנוקטת בה הפרקליטות הצבאית בה-

25 ראו למשל את החלטותיו של בית דין זה בעניין **Bati and Kelly and Others v. Turkey**, וכן בעניין **Others v. Turkey**.
the United Kingdom

חזירה את בדיקת העוול ליחידה שגורמת עוול בעצמה.

לעניין חשיבות היותה של החקירה **מיידית**, גם זו מודגשת בכמה פסיקות של בית הדין האירופי לזכויות אדם, הבוחן בהקשר זה הן את עיתוי הפתיחה בחקירה והן את משך החקירה עצמה, לרבות עיכובים כלשהם בגביית עדויות.²⁷ חשובה ביותר כאן היא המלצת הוועדה נגד עינויים של האו"ם בעניין **Encarnación Blanco Abad v. Spain**, אשר החשיבה פרק זמן של עשרה חודשים בהתמשכות חקירה בנושא עינויים, כ"פרק זמן בלתי סביר". מודגשת שם חשיבות מיידיותה של החקירה "כדי להבטיח שהקורבן לא ימשיך להיות נתון לאותן פעולות",²⁸ וכן מאחר ש"עקבות פיזיות של עינויים, ובמיוחד של יחס אכזרי, לא אנושי ומשפיל, ממהרות להיעלם".²⁹

ראוי לציין בהקשר זה את פסיקתו של בית הדין הבין-אמריקני לזכויות אדם אשר עמדה על חשיבות הבאתו המיידית ככל האפשר של קורבן העינויים להתייצבות בפני שופט.³⁰ בית הדין עיגן זאת בזכות לצו הידוע "הביאס קורפוס" (habeas corpus), זכות המעוגנת באמנה האירו-

פית לזכויות אדם, וקיימת גם במשפט הישראלי. במקורו נועד צו זה למנוע מעצרים בלתי חוקיים, אך בהקשר של עינויים יש בידו לזרז את תחילתה של חקירה, כשסימני האלימות עוד נראים לעין שיפוטית.

בית הדין האירופי לזכויות אדם גם מרבה להדגיש את חשיבות היותה של החקירה **אפקטיבית ויסודית**, תוך שהוא מצייץ בהקשר זה צעדים כגון לקיחת טביעות אצבעות, עריכת בדיקה רפואית ממצה אשר תניב תיעוד מקיף של הסימנים האפשריים להתעללות, וירידה לזירת האירועים עצמה לשם איסוף ראיות. בית הדין הבין-אמריקני לזכויות אדם פסק כבר במקרה אחד, כי "העובדה שהמדינה לא חקרה את פעולות העינויים באופן אפקטיבי ואפשרה להם להישאר ללא עונש, משמעה שהיא נמנעה מליטול פעולות אפקטיביות למנוע פעולות מסוג זה להישנות בתחום שיפוטה".³¹

ועוד פסק בית הדין הבין-אמריקני לזכויות אדם, כי היעדר חקירה אפקטיבית של העינוי או של היחס האכזרי והמשפיל עלול להגיע לכדי יחס אכזרי ומשפיל כשלעצמו.³² זאת, כשבוחנים את השלכות המחדל על מצבם המנטלי של הקורבנות, לרבות החרדה ועוגמת הנפש נוכח אי-הצדק שנוצר כאן.

²⁷ ראו למשל את החלטותיו של בית דין זה בעניין *Çiçek v. Turkey*, וכן בעניין *Assenov & Others v. Bulgaria* וכן בעניין *Labita v. Italy*.

²⁸ שם, פסקה 8.2.

²⁹ שם.

³⁰ *La Cantuta v. Peru*, פסקה 111.

³¹ *Maritza Urrutia v. Guatemala*, פסקאות 129-130.

³² *Mapiripan massacre v. Columbia*, פסקאות 146-

חוקי בנשק), סעיף 124 (התרשלות), סעיף 130 רים, (התנהגות שאינה הולמת) וסעיף 115 (עבירות בקשר למעצר).

כך שיש כמה מקומות בחקיקה הישראלית מהם ניתן לדלות איסור על אלימות חיילים כלפי עוֹרֵי, ויחד עם זאת ראוי לציין את היעדרו של דבר חקיקה מיוחד שיבטא את האיסור המוחלט על יחס אכזרי ו/או בלתי אנושי ו/או משפיל, מצד כלל נציגי הרשויות, כפי שהוא מופיע במשפט הבינלאומי. ועדת טירקל מביעה בדו"ח מיוחד שפרסמה בפברואר 2013 את אי-הנחת שלה נוכח חסר זה, בזו הלשון:

35

"על משרד המשפטים ליזום חקיקה בכל מקרה שבו קיים חסר הנובע לאיסורים בינלאומיים שאין מקבילה 'רגילה' שלהם בדין הפלילי, ולהשלים אותו על ידי חקיקה פלילית ישראלית. כך למשל, יש לוודא שהאיסור המוחלט במשפט הבינלאומי על עינויים והתעללות, נקלט כהלכה לדין הישראלי. זאת, על מנת לאפשר 'ענישה פלילית אפקטיבית' של מי שמבצע פשעי מלחמה, כנדרש על פי הדין הבינלאומי."³³

מלבד החקיקה הישראלית, אף מן הפסיקה הישראלית ניתן לדלות שלילה של עצם האלימות כלפי האדם העצור. בית המשפט העליון, בבג"ץ 7195/08 - אשרף אבו רחמה ואח' נ' פצ"ר ואח' (פורסם במאגר "נבו"), קובע בזו הלשון:

המשפט הישראלי שולל אלימות חיילים כלפי עצורים מכול וכול, ללא סייגים וללא הקלות מראש. הוא אומר את דברו זה בכמה מקומות:

ברמה החוקתית, ישנו סעיף 4 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו הקובע את זכותו של כל אדם, בכלל זה עצור, "להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו".

ברמת הדין הפלילי הכללי, ישנם סעיפים 379, 380, 382 ו-280(1) לחוק העונשין, תשל"ז - 1977, האוסרים, בהתאמה, על תקיפה, על תקיפה הגורמת חבלה של ממש, על תקיפה בנסיבות מחמירות, ועל שימוש לרעה בכוח המשרה. הוראות רלוונטיות נוספות מחוק העונשין הן אלה הקבועות בסעיף 277 ו-427, בעניין איסור על סחיטה בכוח בכלל וסחיטה בכוח בפרט מצד עובד ציבור של הודאה בעבירה מצד אדם אחר. כל הוראות חוק זה תקפות לחלוטין גם על חיילי הצבא.

ברמת הדין הצבאי, ישנו סעיף 65 לחוק השיפוט הצבאי, תשט"ו - 1955, הקובע עונש מאסר של שלוש שנים על חייל שהכה אדם הנמצא במשמורת שהחייל מופקד עליה, או שהתעלל בו אחרת, ואם נעברה העבירה בנסיבות מחמירות - דינה שבע שנות מאסר. עונש של שלוש שנות מאסר נקבע בסעיף 72 לחוק זה על "חייל שחרג מסמכותו, ובמעשהו זה גרם או עלול היה לגרום חבלה לגופו או נזק לבריאותו של אדם אחר". סעיפים רל' וונטיים נוספים מחוק השיפוט הצבאי הם סעיף 114 (מעצר שלא כדין), סעיף 85 (שימוש בלתי

"פגיעה באדם עצור, כבול וחסר ישע נחש־בה מאז ומתמיד מעשה עבירה חמור ואכזרי, המחייב תגובה עונשית הולמת. כדבריו של הנשיא שמגר בבג"צ 253/88 סג'דיה נ' שר הבטחון, פ"ד מב(3) 801, 823 (1988): 'אם אירעה תופעה פסולה ואסורה כנטען, הרי היא פוגעת לא רק בעציר, והיא משפילה לא רק אותו, אלא גם את מי שנוהג כלפיו בא־לימות או בשררה; פגיעה באדם כבול וחסר ישע היא מעשה מביש ואכזרי, והיא מחייבת תגובה ההולמת את חומרת המעשה'. תפיסה זו, השוללת מכל וכל פגיעה באדם כבול וחסר־ישע, משתלבת בגישתו הכללית של המשפט בישראל בדבר חובת ההגנה על זכויות יסוד של אנשים המצויים במשמורת גם כאשר הם נח־שדים במעשים חמורים ובסיכון חיי אדם."

ובית הדין הצבאי לערעורים קובע ש:

"אין ניתן לעבור לסדר היום על דבר ניצול שררה על-ידי חיילי צה"ל כלפי חסרי ישע, תוך תקיפתם באורח קשה. המדובר בהכאה ובהשפלה, ללא כל עילה. כתם שחור של איסור מופיע על המעשים בהם כשל המשיב. אין להשלים עם התנהגות חיילים כעדת משולחים חסרי רסן. מעשי ההכאה וההשפלה, שנגקטו כלפי התושבים המקומיים, מטילים כתם על דמות הצבא ועל דמות חייליו."³⁴

עם זאת, ראוי לציין כי רמת הענישה המשתקפת בפסקי דין של בתי דין צבאיים בעניין אלימות חיילים כלפי עצורים היא קלה וסלחנית למדי. כך למשל, במקרה של פסק הדין בעניינו של סמ"ל אביחי, מקרה קשה ביותר של הכאה ממושכת, בת שעה עד שעתיים, באגרופים, בבעיטות לבטן, ובמכות קת רובה, הסתפק בית הדין הצבאי לערעורים בחמישה חודשי מאסר בפועל בלבד והורדה לדרגת טוראי, וזאת עוד במסגרת החמרת העונש שהוטל על החייל המכה בבית הדין הצבאי המחוזי - 45 ימי מאסר בלבד, יחד עם שלילת הדרגה.

ובמקרה אחר, שבו צולם חייל מכה עצור פלסטיני כפות בידיו ובפגיו, ופלסטיני כפות נוסף בפגיו, בנוכחות אשתו וילדיו הקטנים, הסתפק בית הדין הצבאי המחוזי במחוז שיפוט מרכז בעונש של שישה חודשי מאסר בפועל בלבד והורדה לדרגת טוראי.³⁵ ובמקרה נוסף, נפסקו שלושה חודשי מאסר בפועל לחייל אשר בעט בחוזקה בפלסטיני כפות וכסוי-עיניים, תוך שבית הדין הצבאי עצמו מגדיר את המעשה שנעשה כאן כ"התעללות".³⁶ ונזכור כי עונש המאסר המקסימאלי הקבוע בחוק עומד על שבע שנים.

דו"ח של ארגון "יש דין" בדק ומצא כי כל ההרשעות של חיילים בין השנים 2000-2007 בגין עבירות האלימות הללו כלפי פלסטינים עצורים הניבו

35 מחוזי מר 300/04 - התובע הצבאי נ' סמ"ר ב.ס., פורסם במאגר "נבו".

36 ע (דרום) 8/08 - התובע הצבאי נ' רב"ט בסיון טטוראשווילי, פורסם במאגר "נבו".

34 ע 27/02 - התובע הצבאי הראשי נ' סמל אביחי, פורסם במאגר "נבו".

בהליכי בדיקת התלונה וגיבוש המסקנה בה. מת-
קיימים כאן כל הכשלים הצפויים של גוף הבודק
את פשעיו שלו עצמו.

יצוין כי מדיניות פגומה זו של הפרקליטות הצבאית
יכולה כיום לחסות תחת הוראות חוק השיפוט
הצבאי, המותיר בידי פרקליט צבאי שהוגשה לו
תלונה את שיקול הדעת להעביר את הטיפול בה
ל"קצין בודק", מבלי שקצין בודק זה חייב להיות
קצין משטרה צבאית חוקרת, כשמדובר בעבירה
של אלימות כנגד עצור.

37

מחדל חקיקתי נוסף הנוגע לעניין, הוא היעדר
קביעתו של הליך ערר על החלטות הפרקליט
הצבאי הראשי. הדבר עומד בניגוד לתפיסה, שכבר
קיבלה ביטוי בפסיקה בישראל, כי היועץ המשפטי
לממשלה הוא המנחה המקצועי של הפרקליט
הצבאי הראשי, ובתוך כך נתון לביקורתו.³⁹ דו"ח
ועדת טירקל (פברואר 2013) ממליץ לקבוע בחוק
הליך של ערר לפני היועץ המשפטי לממשלה על
החלטות הפצ"ר, לרבות משך הזמן להגשת הערר
ולמתן החלטה בו.⁴⁰

ועוד מחדל חקיקתי בהקשר זה: אי-תחולתו של
חוק זכויות נפגעי עבירה, תשס"א - 2001, על
עבירות שנעברו לפי חוק השיפוט הצבאי. הזכויות
המוקנות לנפגע עבירת אלימות בחוק הראשון

לכל היותר עונשי מאסר של חודשים אחדים, גם
כשהעבירה קובעת עונש מאסר של שנים.³⁷

הפער בין רוממות הלשון האוסרת התעללות
לרמת הענישה הנמוכה על מתעללים אינו הפער
המטריד היחיד בהקשר זה, בין קביעת נורמה
ובין אכיפתה: פקודת מטכ"ל מונה את עבירת
ההתעללות בין העבירות שלגביהן - אם יש יסוד
לחשוד כי נעברו - יש להעביר את התלונה ישירות
ליחידת מצ"ח.³⁸ בפועל, מדיניותה של הפרקליטות
הצבאית, היא להבחין בין מקרי התעללות שאירעו
בעיצומה של פעילות מבצעית ובין כאלה שלא.
כאשר הראשונים, והם רבים, נבדקים ראשית שלא
על ידי מצ"ח אלא במסגרת "תחקיר מבצעי".

אותו "תחקיר מבצעי" נעשה לרוב במסגרת היחידה
בה בוצעה ההתעללות, לרוב ללא שמיעת המתלונן,
ללא הפעלת כלי חקירה מקצועיים, כגון עריכת
עימותים ומסדרי זיהוי, ותחבולות שונות במהלך
החקירה שחוקר עושה לנחקר על מנת לדלות
ממנו מידע. כמו כן, נעשה התחקיר המבצעי עם
מנה גדושה מאוד של משוא פנים והטיה לטובת
מבצעי ההתעללות, ולו מעצם הקרבה היחידתית
בינם לבין הקצין הבודק שחוקר אותם. קרבה זו
עלולה לאפשר תיאום גרסאות, פגיעה בראיות
ושיבוש חקירה נטולת פניות לאחר מכן. יתרה
מכך, הבדיקה המבצעית תורמת לעיכוב ניכר

37 חריגים, העמדה לדין של חיילי צה"ל באינתיפאדה השנייה
ולאחריה, "יש דין", ספטמבר 2012, עמ' 33-36.

38 פקודת מטכ"ל 33.0303 - בדיקה וחקירת מצ"ח, סעיף
(א)62.

39 בג"ץ 4723/96 - עטייה נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד
נא(3) 714.

40 ועדת טירקל, עמ' 339.

**"על משרד המשפטים
ליזום חקיקה בכל מקרה
שבו קיים חסר הנובע
לאיסורים בינלאומיים שאין
מקבילה 'רגילה' שלהם
בדין הפלילי, ולהשלים
אותו על ידי חקיקה פלילית
ישראלית. כך למשל, יש
לוודא שהאיסור המוחלט
במשפט הבינלאומי על
עינויים והתעללות, נקלט
כהלכה לדין הישראלי.
זאת, על מנת לאפשר
'ענישה פלילית אפקטיבית'
של מי שמבצע פשעי
מלחמה, כנדרש על פי הדין
הבינלאומי."**

הן מגוונות וחשובות, לרבות זכותו שאדם המ־
לווה אותו, לפי בחירתו, יהיה נוכח במפגש עם
הגוף החוקר, אלא אם כן סבר הקצין הממונה
כי יש בכך כדי לפגוע בחקירה, וכן זכותו לה־
תעדכן בהליכי החקירה, לעיין בכתב האישום,
לקבל הגנה מפני החשוד, לניהול ההליכים תוך
זמן סביר, ועוד. אך רשימת גופי החקירה שמונה
החוק ככאלה שהוא חל עליהן מסתפקת במשטרת
ישראל ובמח"ש בלבד, והשלכות הדבר קשות,
כפי שראינו לעיל.

פתחנו פרק זה בהוראות המשפט הבינלאומי
ההומניטארי, המכוננות את זכויות תושבי השטחים
הכבושים, והמשכנו בהוראות המשפט הישראלי,
המכוננות את חובות החיילים הבאים במגע עם
תושבים אלה. הראינו שלפי שתי מערכות דינים
אלה, התופעות שנסקרו בדו"ח זה פסולות מעי־
קרון. שורש הבעיה, אפוא, אינו טמון בדין אלא
במערכות אכיפת הדין, בראש בראשונה הגוף
החוקר את התלונות המובאות לפתחו.

בסופו של דבר משודר כאן מסר לתושבי השטחים כי דמם הוא הפקר. שני כתבי אישום בודדים מתוך 133 תלונות אינם יכולים להיחשב כמצב עניינים המגן על התושבים כיאות מפני אלימות שרירותית בעת מעצרו. ואכן המציאות, כפי שראינו, עגומה בהרבה. החיילים האלימים משתחררים מן השרות מבלי שנתנו את הדין על מעשיהם, ולעתים קרובות מבלי שנחקרו בכלל עליהם.

לשם מיגור תופעה זו מן היסוד, נדרשת נקיטה מיידית של הצעדים הבאים:

א. הנחיה ברורה של הפרקליטות הצבאית לפתוח לאלתר, וללא כל דיחוי, בחקירת מצ"ח בנוגע לכל תלונה על אלימות חיילים כלפי עצור.

ב. הנחיה ברורה של הפרקליטות הצבאית בדבר משך הזמן המרבי לאורכו ניתן לנהל חקירה בנדון. המלצתנו היא, בעקבות עיון בפסקים הבינלאומיים שהוזכרו בדו"ח, שלא יעברו יותר מ-10 חודשים בין ההחלטה לפתוח בחקירה ועד ההחלטה לנקוט באמצעים משפטיים או משמעתיים, או לסגור את התיק.

ג. הנחיה ברורה של הפרקליטות הצבאית כלפי מצ"ח לנהל בכל תלונה ותלונה חקירה יסודית ומקיפה, תוך שימוש במלאי אמצעי החקירה העומד לרשות מצ"ח.

ד. תיקון חוק השיפוט הצבאי כך שתימנע האפשרות של "תחקיר מבצעי", פנימי ליחידה

דו"ח זה סקר כמה וכמה כשלים בטיפול רשויות הצבא בתלונות על אלימות כנגד עצורים בשטחים. בכל המקרים אותם סקרנו, לא הייתה התנגדות אלימה מצד העצור בטרם האלימות שהופנתה נגדו, כך שבנקל ניתן לתאר אלימות זו כהתעללות כמשמעה בחוק השיפוט הצבאי או כעינויים כמשמעה במשפט הבינלאומי. והנה, למרות חומרתם היתרה של מקרים אלו, נראה בבירור כי מצ"ח והפרקליטות הצבאית מקלים ראש בתלונות לגביהם. לא אצה להם הדרך לפתוח בחקירה אודותם, לא אצה להם הדרך להשלימה אם וכאשר היא נפתחת, והיא לרוב מתמצית באימוץ הכחשותיהם הגורפות של המעורבים בדבר על פני גרסתו המפורטת של המתלונן. בתוך כך לא נערכים מסדרי זיהוי, עדים אינם מעומתים זה עם זה, ובמקרים רבים כלל לא מאותרים החיילים שביצעו את המעצר.

גם השמירה על זכויות המתלונן לקויה מאוד: אין מתירים לו להיות מלווה בחקירתו באדם שלישי כרצונו, חקירתו עצמה כוללת לעג והשפלה כלפיו ושידולו למשוך את תלונתו, אין מעדכנים אותו בדבר הליכי החקירה, נוקטים בסחבת ממושכת עד שמעבירים לו את חומר החקירה, ומודיעים לו מקץ שנים על סגירת התיק בלשון לאקונית נטולת פירוט או הנמקה. ראוי לזכור כי גישה רצינית לתלונה בדבר אלימות חיילים משמעה גם כיבוד זכויות המתלונן, כך שיוכל לחוש כי יש כאן רצון אמיתי להגיע לחשיפת האמת תוך דיאלוג בונה עמו, ולא תוך ראייתו כחשוד בפני עצמו אשר תלונתו היא מנייה וביה תלונת סרק.

- ה. הנחשדת עצמה, כחלופה לחקירה פלילית של מצ"ח. זאת למניעת התופעה הפסולה של גוף החוקר את עצמו.
- ה. תיקון החקיקה כך שתהיה החלה מפורשת של **חוק זכויות נפגעי עבירה, תשס"א - 2001**, על עבירות שנעברו לפי חוק השיפוט הצבאי. כך יוכלו מתלוננים לעבור את חקירתם בלוויית אדם אחר לפי בחירתם, וכך יעודכנו גם בדבר הליכי החקירה.
- ו. חיוב יחידות הצבא לנהל רישום מסודר של שמות החיילים המעורבים בביצוע פעולות מעצר בשטחים, בתיעוד שיהיה נגיש לאחר מכן בנקל לחוקרי מצ"ח.
- ז. הנחיה ברורה כלפי הרופאים הצבאיים למלא אחר דרישות "פרוטוקול איסטנבול" ולתעד באופן מלא, לרבות תיעוד חזותי מצולם, חבלות חשודות הנגלות לעיניהם על גופו של המתלונן.
- ח. הנחיה ברורה למצ"ח לנהל את גביית העדות מן המתלוננים באופן שישמור על כבודם, ללא שידולים למשוך את התלונה וללא איומים שונים הנלווים לשידולים אלה. במיוחד אמור הדבר בגביית עדותם של קטינים.
- ט. הנחיה ברורה למצ"ח להפעיל מתורגמנים מקצועיים בעת גביית עדותם של תושבי השטחים, כך שיתקיים הדיאלוג הישיר ביותר ככל האפשר בין החוקר לנחקר.
- י. הנחיה ברורה למצ"ח להעביר את החלטתם בנוגע לסגירת תיק כשהיא מפורטת ומנומקת, ואינה משאירה מקום לספק בנוגע לרציונאל שמאחוריה, שאותו ניתן יהיה לתקוף בהליך של ערר.
- יא. קביעה בחקיקה של הליך ערר על החל-טות הפרקליט הצבאי בפני היועץ המשפטי לממשלה. כך תחודד התפיסה של הפרק-ליט הצבאי הראשי ככפוף ליועץ המשפטי לממשלה ותוגבר רגישותה של הפרקליטות הצבאית לדגשים בהם אנו דנים כאן.
- יב. הנחיה ברורה למצ"ח שלא להשהות את הע-ברת חומרי החקירה למייצגי המתלונן לצורכי ערר על החלטה לסגור את התיק.

”עקרון המהירות מכתוב שחקירה תיפתח במהירות האפשרית, וכי היא תמשיך ללא עיכובים בלתי סבירים, הקומאנטר של סעיף 146 לאמנת ז'נבה הרביעית קובע כי כאשר מדינות מתמודדות עם הפרות רציניות, עליהן לפעול במהירות המרבית כדי להבטיח שמבצע העבירה ייעצר ויובא למשפט במהירות הראויה... זמן הוא גורם מרכזי ביכולת לאסוף ולשמר ראיות... איסוף ראיות במהירות הראויה משלים, אפוא, את עקרון האפקטיביות והיסודיות. בנוסף, בביצוע חקירה במסגרת זמן סביר יש כדי לתרום לתחושה כי החוק נאכף והצדק נעשה.”

מתוך דו"ח טירקל (פברואר 2013)